

OSMANLILAR ZAMANINDA SARAYLARDA MUSİKİ HAYATI

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Osmanlı devletindeki umumen musiki cereyanlarına dair Osmanlı tarihinin ikinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerinde kitabın hacmine göre yeteri kadar bilgi vermiştim.

Topkapı Sarayındaki belgeleri tetkik ederken bununla alâkalı diğer kaynaklardan da bulabildiğim kadar bilgileri de eklemek suretiyle Osmanlı Sarayı musikisini yazacak mütehassıslara faydalı olur diye bir fihrist hazırlamağı uygun bularak bu makaleyi hazırladım.

* * *

Osmanlı Sarayı musikisi pâdişahlar da dahil olmak üzere bu devletin hayatı boyunca sevgi ile sevilerek devam etmiştir. Yalnız o musiki âlemlerinin artması veya eksilmesi çeşitli sebeplerle inip çıkmıştır. Bu hususta muharebelerin tesiri, hükümdarın ordusunun başında bulunmasının musiki zevkinin bu hareketini muvakkat olarak durdurmuş olmasının müessir olduğu görüldüğü gibi bunun aksine olarak seferden dönen pâdişahın girdiği yerlerdeki şehir ve kasabalarda bulduğu muhtelif sınıftan güzel sanat erbabını ve bu arada musiki üstadlarından bir haylisini beraberinde devlet merkezine getirdiği görülür.

* * *

Osmanlı devleti başından itibaren hudutlarını genişletmekle beraber, dış ve içteki mücadele nedeniyle oldukça huzurlu bir devri pâdişahın şair ve bilgili olması ve musiki ile alâkası sebebiyle Sultan İkinci Murad (1421 - 1451) zamanında bulmuştur.

Sultan İkinci Murad sulh zamanlarında şair ve musikişinaslarla eğlenmeyi ve harp zamanlarında ordusunun başında savaşa koşmağı âdet etmişti. Bundan dolayı devlet merkezi olan *Bursa* ve *Edirne* saraylarına doğudan değerli musiki âlimleri gelmiş ve kıymetli musiki bilginleri yetişmiştir.

Bu hususta musiki nazariyatına dair İkinci Murad adına 845 H. 1441 M. de Hazır Bin Abdullah tarafından telif edilen *Edvar-ı Musiki* adlı eserde kendi zamanında *Edirne* sarayında Hacı Ali, Hüseyin ve Ali adlarındaki müzisiyenler ile Eymen ve Mehmed adlarında iki hanendenin adlarını zikretmektedir¹.

Sultan İkinci Murad'ın musahiplerinden Amasyalı Şükrullah ile büyük musiki dâhisi Safiyyüddin Abdül-müminin'in farsca olarak beş fasıl üzerine tertip ettiği *Edvar* adlı eserini musikiye âit diğer eserlerden de ilâve suretiyle Türkçe'ye çevirerek Sultan Murad'a takdim etmiştir. Eser yirmi bir fasıldır².

Fethullah Mümin-i Şirvanî'nin Fatih Sultan Mehmed adına Arapça bir musiki eseri olup bunun bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesinde 3449 numaradadır³. yine Fatih adına Abdülaziz b. Kemalüddin Abdülkadir'in Farsca *Nekavetuledvar*. نقاوت الادوار adlı musiki nazariyatına dair olan eserinin bir nüshası Topkapı sarayı kütüphanesinde A 5462 numaradadır.

Fatih Sultan Mehmed'in sarayında Şîr Merd adında bir udî ile İshak adında bir kanununun bulunduğunu biliyoruz⁴. Usta Şemsî'nin Fatih adına Bereket isimli musiki kitabı da vardır.

İkinci Beyazid zamanında 910 H. 1504'de istihzah edilmiş olan (بيان الادوار و المقامات وفي علم الاسرار والرياضات Beyanu'l-edvâr ve'l-makamat ve fî ilmi'l-esrar ve'r-riyazat) adındaki kıymetli bir eser⁵ musikinin nazari ve amelî izahını havi olup kısmen manzum ve kısmen mensur'dur. Bu eserde musikinin riyazî ilmiyle münasebeti ve musikideki on iki makamın, on iki Burcun ve yedi *âvaze*'nin⁶ yedi seyyareye teşbihinden ve dokuz felekten ve dokuz darp ve usulün o harekâtdan alındığını beyan yollu makamâtı tertip ve tarif eylemiştir.

¹ Topkapı Sarayı Revan Odası Kitapları 1728 ve (Muallim Cevdet).
ذيل على فصل الاخيان الفتيان

² Milli Tetebbular Mecmuası cüz' 2 "Bu eserin İkinci Murad'a ithaf edilen nüshasının merhum Rauf Yekta Bey'in Kütüphanesinde bulunduğunu Yılmaz Öztuna beyan etmektedir. (Türk Musikisi Ansiklopedisi c 2, s. 293).

³ "Risale der ilm-i Musiki ez Müellefat-ı Mevlânâ Fethullah el'Mümin-i Şirvanî No. 3449 ve Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. 2, s. 55.

⁴ Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz' 49 sene 1339.

⁵ Topkapı Sarayı (Üçüncü Ahmed Kütüphanesi) No. 3459.

⁶ "Eski Musiki nazariyat kitaplarında makamların sınıflandırılması için kullanılan bir terim" Öztuna (Türk Ansiklopedisi) c. 1, s. 85.

Ladik'li İsrafil zade Mehmed Çelebi'nin yine İkinci Bayezid adına 893 H. 1488 M. de *Fethiye* adında bir musiki eseri vardır. Bundan başka yine İsrafil zade'nin aynı mevzuda Zeyn-el-Elhan adında diğer bir eseri de vardır.

Yukarıda zikrettiğimiz *Beyanü'l-edvâr ve'l-makamat* da makam olarak sırasıyle:

Rast, Irak, İsfehan, Zirefkend, Köçek, Zergüle yahut *Zengüle, Rehavî, Hüseyinî, Bûselik, Hicaz, Nevâ, Uşşak* olarak on iki makam gösteriliyor. Yedi seyyareye teşbih edilen yedi *âvâz*'ın makamları sırasıyle şunlardır:

Geveşt, Nevruz, Selmek, Şehnâz, Mâye, Gerdaniye, Hisar ile bunların şubelerinden *Yegâh, Dügâh, Segâh, Çargâh*, olup daha sonraları musiki üstadlarının ilâve ettikleri makamlardan bahsediliyor.

Her bir makamın tarifinde o makamın hangi saatlerde çalınacağı kara, yağız, sarışın, buğday renkli, sarı adamlara hangi makamların çalınması münasip olduğu beyan edilmektedir.

* * *

Osmanlı hudutları Anadolu'da genişlediği ve Anadolu Beylikleri Osmanlı hudutları içine alındığı sırada Anadolu Beyleri sarayına mensup bir hayli şair, edip ve san'atkârın ve bu arada musikişinasların Osmanlı sarayına girdiklerine şüphe yoktur. İşte bu suretle Sultan İkinci Murad ve Fatih Sultan Mehmed zamanlarında Osmanlı pâdişahlarına eserleriyle tekarrüp eden ve kendi arzularıyla *Azerbaycan* taraflarından gelen musiki üstadları görüldüğü gibi İran seferinden dönen Yavuz Sultan Selim'in *İstanbul'a* getirdiği Azerî musiki san'atkârları da ocak halinde *Enderun'a* alınmış ve daha sonra onyedinci asırda Dördüncü Murad'ın *Bağdad* fethinden dönüşünde on arkadaşıyla beraber şestarı bestekâr Murad Ağa'yı *İstanbul'a* getirmiştir.

Osmanlı Hânedanı Arasında Musiki :

Osmanlı pâdişahları arasında ince musiki ile alâkalı olarak ilk gördüğümüz pâdişah daha yukarda geçtiği gibi, Sultan İkinci Murad'dır (1421 - 1451). *Abdülkadir Meragi* nin *İkinci Murat* adına musiki nazariyatına dair Farsça مقاصد الالحان Makasidü'l-elhan adlı eseri vardır (To. Dr. Revan Odası 1726), Sultan İkinci Baye-

zid'in de (1481 - 1512) bestekâr olduğu ve müteaddid eserleri bulunduğu söylenmektedir⁷. Bayezid'in oğullarından Sultan Korkud'un Türkçe, Arapça, Farsça üç dilde âlim olup yüksek ilmi eserlerinden başka musikideki derin bilgisi saz ve besteleriyle meşhur olduğu malûmdur. Musikide (*gıday-ı ruh*) veya (*rûh-efzâ*) adını verdiği sazın mucididir.

Eserleri hakkında Türk Musiki Ansiklopedisinde Yılmaz Öztuna tarafından şu bilgi veriliyor: Korkud'un zamanımıza kalan eserleri: 1- *Devr-i Kebir-i Kürdi*, (Bugünkü Beyatı) 2- *Evc*, 3- *Hâver*, 4- *Lâleruh Peşrevi*, 5- *Lâleruh*, 6- *Maye-i atik*, 7- *Şereşeyan* ve 8- *Uşşak Saz Semaileri'*-dir⁸.

Yine İkinci Beyazid'in oğullarından *Amasya* Valisi Sultan Ahmed'in musiki ilmi ile alâkası derecesini bilinmemekle beraber, musikiyi çok sevdiğini ve maiyyetinde maaşlı koro heyeti bulunduğunu öğreniyoruz⁹.

İran'da üd ve kemençe çalmakta meşhur olan Hüseyin Âv-vad'ın hocası büyük üstad Zeyn'el-âbidin, *Anadolu*'ya gelüp *Amasya* Valisi Şehzade Ahmed'in (valiliği 1494-1512) meclisine dahil olarak daha aşağıda görüleceği üzere kendisine - zamanına göre iyi bir para olan - elli akçe gündelik ile ayrıca yiyecek de tayin edilmiştir¹⁰.

Üstad Zeyn'el-âbidin'in *Anadolu*'ya gelerek biraderi Sultan Ahmed'e intisap ettiğini haber alan *Manisa* Valisi Sultan Korkud, şöhretini duymuş olduğu Zeyn'el-âbidin'i muvakkat bir zaman için göndermesini Sultan Ahmed'den rica ettiğinden gönderilmiştir. Korkud Zeyn'el-âbidin'e hüsn-ü kabul göstermiş, kendi-

⁷ Türk Musiki Ansiklopedisi (Öztuna) c. 1, s. 103. Oradaki eserleri şunlardır:

1- Neva peşrevi (Fâhte), 2- Neva peşrevi, 3- Neva Saz semaisi, 4- Rahat-ül-ervâh peşrevi (çifte dü-yek) 5- Rahat ül-ervah saz semaisi, 6- Evc peşrevi (düyek), 7- Evc saz semaisi, 8- Aşiran Buselik, 9- Nişâbur peşrevi (sakil). Beşyüz yıllık Türk Musikisi adlı eserinde Sadûn Kemalî Bey Sultan İkinci Bayezid'in yalnız Neva peşrevi ve saz semaisi, rahat'ül-ervah ve Nişabur peşrevlerinden bahsetmektedir. (s. 178).

⁸ Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 1, s. 351. Sadûn Kemalî Aksüt. Korkud'dan yalnız bir devr-i kebir kürdi peşrevi kaldığını yazmıştır. (Beşyüz Yıllık Türk Musikisi Antolojisi) s. 191.

⁹ *Topkapı Sarayı Arşivi No. 9993*.

¹⁰ *Aynı vesika*.

siyle görüşmüş, musiki sohbeti yapmış ve bir fasıl yapmasını rica etmiş.

Zeyn'el-âbidin Anadolu'da ince musikiden anlayan pek yoktur diyerek ehemmiyetsiz bir fasıl yapmıştır. Bu basit faslı dinleyen Sultan Korkud beğenmemiş kendisine mahsus tevazuu kaldırarak Zeyn'el-âbidin'e:

“Yaptığımız fasıl ve çaldığımız makam sizin şöhretinize nazaran iktidarmızla mütenasip değildir. Bunu bizi anlamaz diye ihmal ettiniz; bizim de cüz'î bilgimiz ve saz çalmakta istidadımız vardır.” diyerek kendisinin icat ettiği *gıday-ı ruh* veya *ruhefza* adını verdiği sazını alarak bir fasıl yapmak suretiyle Zeyn'el-âbidin'i hayrette bırakmıştır. Bu halden mahcup olan Zeyn'el-âbidin tekrar bir fasıl yaparak bu defa Korkud'un takdirini kazanmıştır.

Zeyn'el-âbidin, Sultan Korkud'un yanından veda edüp ayrılırken, Korkud, büyük bir gümüş tepsiyi altunla doldurup bir yığın vücade getirdikten sonra üstünü de para (akçe) ile donatup özür dileyerek:

Siz Sultan Yakub (Akkoyunlu hükümdarı) ve Sultan Hüseyin Baykara (Timurilerden Horasan Hükümdarı) meclislerine dahil olmuş ve çok lutuf ve ihsanlarını görmüşsünüzdür; onlara nisbet benim verdiğim denizden bir katredir demiştir¹¹.

* * *

Onbeşinci asrın ikinci yarısıyla onaltıncı asrın başlarında *İstanbul*'a gelen Arap, İran edip ve şairleri arasında musiki üstadları da vardı; bunların bir kısmı İkinci Bayezid'in kültürlü yetişmiş oğulları hizmetlerinde veyahut Osmanlı sarayı vazifelerinde bulunmuş ve bazıları da Yavuz Sultan Selim tarafından *İstanbul*'a getirilerek Enderun hizmetine alınmışlardır.

İkinci Bayezid'in oğullarından yukarıda adı geçen Amasya Valisi Sultan Ahmed musiki meraklısı olup muayyen zamanlarda meclisinde saz heyetleriyle fasıllar yaptırdığını maiyyetindeki maaşlı musiki heyetinin bulunmasından anlamaktayız. Sultan Ahmed'in sarayında zamanına göre yüksek yevmiye olan elli akçe ile Avvad denilen üd çalan Azerî Zeyn'el-âbidin bulunup buna yevmiyesi

¹¹ *Kınalı zade Hasan Çelebi Şuara Tezkiresi.*

olan elli akçeden başka ayda elli kile arpa, beş batman et, iki batman pirinç ve altı çift ekmek tayin edilmişti.

Bundan başka yine Sultan Ahmed maiyyetinde saz heyetinden gûyende yani hanende Şeyh Çoban ve avvad yani üdi Nasuh, Çengî Behram ve Kopuzcu usta Şahin ve Gûyende Sinan adlarındaki musiki heyetinin hepsine maaş tahsis olunmuştur¹².

Yavuz Sultan Selim'in sekiz buçuk sene süren saltanatı İran ve Mısır seferlerinde geçüp pek az istirahat etmesi sebebiyle saz fasılları ve musiki ile ilgisi hakkında bir bilgimiz yoktur; fakat hususî hayatında ise edîb ve şairlerle olan sohbetleri, şakaları, güler yüzlülüğü hakkında Hakim Kazvini'den naklen bilgimiz vardır. İran'dan bir hayli musiki mensubu değerli üstadlar ve bu arada Nayî Şeyh Murad, Neyzen İmam Kulu, Kanunî Şeyh Murad ve Daireci (tef çalan - fasıl şefi) Maksud gibi ileri gelen san'atkârları¹³ ve daha bir hayli musiki mensuplarını İstanbul'a getirüp Enderun'a kaydettirdiğine göre, musiki ile alâkası tabiidir. Nitekim oğlu Kanunî Sultan Süleyman hükümdar olduğu tarihte Enderunda bulunan ve (Cemaat-i mutriban) denilen musiki hey'eti aşağıda sazları ve yevmiyeleri ile gösterilmiştir¹⁴:

Derviş Mahmud bin Abd'ül-kadir zâde (avvad - üdi) gündeliği kırk yedi akçe.

Hasan Ağa (avvad - üdi) gündeliği kırk beş akçe.

(Sâbıka Sultan Ahmed'in mîralemi idi)

Zeynî (Kopuzî) kırk akçe gündelik.

(Sultan Selim merhum ile *Trabzon*'dan geldi).

Mustafa (Kopuzî) kırk akçe yevmiyeli.

Ali bin Elvanî (Ser mehteran) otuz akçe yevmiyeli.

Şah Kulu (Kemençeci) yirmi beş akçe yevmiyeli.

(*Tebriz*'den Sultan Selim merhum getirmiştir)

Hasan (Gûyende - hanende) yirmi beş akçe yevmiyeli.

(Hünkâr hazretleriyle - Sultan Süleyman'la bile gelmiştir)

¹² *Topkapı Sarayı Arşivi* 9993.

¹³ *Topkapı Sarayı Arşivi* 9784.

¹⁴ Kanunî Sultan Süleyman'ın cülûsu senesinde Cemaat-ı mutriban. Topkapı Sarayı Arşivi 10141 (Âvvâd Hasan'dan başlar diğer mutriplerin yevmiyeleri daha az olup bazı noksanlar da vardır. Metindeki liste daha sonraki senelere aittir. Topkapı Sarayı Arşivi 7843 ve 9706 sene 932 h, 1525 M.

- Şaban (Kopuzî) yirmi beş akçe yevmiyeli.
(Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir)
- Hüsrev (Kopuzî) yirmi beş akçe yevmiyeli.
(Sultan Bayezid zamanından beri mutrip içeriden çıkmıştır)
- Şadi (Kanunî) yirmi üç akçe yevmiyeli.
Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir)
- Hasan Çerkeş (güyende) yirmi iki akçe yevmiyeli
(Hünkâr hazretleriyle - Sultan Süleyman'la bile gelmiştir)
- Yusuf bin Saka (güyende) yirmi akçe yevmiyeli.
(*Tebriiz*'den Sultan Selim merhum getirmiştir.)
- Siyahiç (güyende) yirmi akçe yevmiyeli Sultan Selim getirmiştir (*Tebriiz*'den).
- Ali Sultan (güyende) on sekiz akçe yevmiyeli.
Sultan Selim merhum ile *Trabzon*'dan gelmiştir.
- Maksud (Nayî) on sekiz akçe yevmiyeli.
- Haydar bin Şah Kulu (Kemençe) on sekiz akçe yevmiyeli.
- Muharrem Seydi (Kanunî) on sekiz akçe yevmiyeli.
- Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir)
- Nimetullah (Çengî) on beş akçe yevmiyeli.
- Avvâd Zeyn-el'abidin'in oğludur. Sultan Ahmed yanında ölmüştür)
- Nasuh (Avvâd) on beş akçe yevmiyeli.
(Sultan Ahmed'in kullarındandır. Avvâddır)
- Behram (Çengî) onbeş akçe yevmiyeli.
(Sultan Ahmed'in kullarındandır çengîdir)
- Mogol (Acem Mogol) (güyende) on beş akçe yevmiyeli.
- Muhyiddin (Kanunî) on iki akçe yevmiyeli.
(Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir)
- Hasan (Çengî) on akçe yevmiyeli.
(Kopuzcu Şaban'ın şagirdidir)
- Nasuh (Kemençe) on akçe yevmiyeli.
(Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir, içerden çıkmıştır)
- Mustafa (Kemençe) on akçe yevmiyeli.
(Hünkâr hazretleriyle - Sultan Süleyman'la - bile gelmiştir)
- Mehmed (Kemençe) on akçe yevmiyeli.
- Hasan (Nayî) on akçe yevmiyeli.
(*Tebriiz*'den Sultan Selim bile getirmiştir)

Ayas (Şakird-i Abdülkadir zade) *Avvad* dokuz akçe yevmiyeli.

Mehmed (Şagird-i Abdülkadir zâde) *Avvad* dokuz akçe yevmiyeli.

Halil (Kemençe) sekiz akçe yevmiyeli.

(Zeyn-el-âbidinin oğlunun oğludur)

İmam kulu	Yevm sekiz akçe	}	Nayî Maksud'un
Hasan Kulu	” ” ”		

kardeşi oğludur.

Yusuf (Rakkas) sekiz akçe yevmiyeli.

Hızır bin Ali Ekber (Kemençe) beş akçe yevmiyeli.

Mehmed (Çengî) dört akçe yevmiyeli.

İmam Kulu (Nayî) Şakird-i Usta Maksud üç akçe yevmiyeli

Hüseyin Kulu (Nayî) ” ” ” ” ” ” ”

Ali (Rekkas) Şagird-i Yusuf igi akçe yevmiyeli.

Hasan Ağa, *Avvad*'ın şakirdi iki akçe yevmiyeli olup

Hünkâr kullarıdır. İsimleri şudur:

Keyvan, Yusuf, Hasan, Hızır, Mehmed

Mevlanâ makamî musannaffi yevm yirmi üç akçe ile musanniftir.

Onaltıncı asra ait masraf-ı şehriyarî defterinde 935 H. 1528 M. tarihli saraya mensup san'atkârlar kısmında Çenk çalan usta Ni-metullah ile Kasım, Mustafa ve Pervane isimlerinde üç şagirdinden ve Hasan Çelebi adında bir güyende yani haneneden ve Neyzen Usta Hasan ile talebelerinden Ferhad ve Mustafa'dan bahsedilmekte olup¹⁵, bunların hepsi yukarıda adları geçen Enderun Mutripleri Ocağı efradından idiler.

SARAYDA MUSİKİ TALİMİ

Enderun-ı Hümayunda musiki talimi için onyedinci asırda seferli odasının ihdasına kadar büyük ve küçük odalar tahsis edilmişti.

Devşirme olarak toplanan çocuklardan kabiliyetlileri, *Yeni Saray* yani pâdişahın ikamet ettiği şimdiki adıyla *Topkapı Sarayı*'nın dışındaki *Galata Sarayı*, *İbrahim Paşa Sarayı*, *Edirne Sarayı* gibi saraylardan *çıkma* zamanlarında alınarak Yeni Saraydaki büyük ve küçük odalara verilirlerdi.

¹⁵ *Başvekâlet Arşivi dört numaralı Cemaat-i masarif-i şehriyarî defteri*; (Cemaat-i şagirdan-ı ehl-i hıref kısmı).

Bu yeni efrad orada tahsilden sonra onyedinci asırda Dördüncü Murad (1623 - 1640) tarafından ihdas edilen *Seferli* odasına naklolunarak yetiştirilirlerdi ki, yaşları on yediden ziyade olmazdı.

Seferli odasında daha evvelki odalarda görmüş oldukları derslerin aynını fakat daha yukarı derecesini gördükleri gibi kendilerine bir san'at da öğretilirdi. Seferli odası yokken daha yukarıda söylediğimiz gibi onaltıncı asırda büyük ve küçük odalarda musiki de tedris edilirdi. Seferli odası 1046 H. 1636 M. de büyük odadan bir kısmı ayrılmak suretiyle tesis edilmiştir.

Oda çocuklarına ders verecek musiki hocası muayyen günlerden dışarıdan aylıklı olarak tayin edildiği gibi bazen kiler, hazine ve has odalı enderunluları arasındaki musikişinaslar içinden de seçilirdi; fakat dışarıdan yevmiyeli hoca getirilmemesi esastı. Bu da İstanbul'da musikinin amelî ve nazarî kısımlarında yetkisi olan üstad musiki âlimlerinden olurdu. Bu hocalara (Muallimîn-i Enderun-ı Hümayun) denilirdi.

* * *

Sarayın erkek musikişinasları bu suretle yetiştikleri gibi sarayın Harem-i hümayununun kadınlar kısmındaki cariyelerin muallimleri de öğrencilerini hem saray ve hem saray dışında evlerinde talim ettirirlerdi. Musiki ders programı dahilinde muallimler yani öğretmenler haftanın belli günlerinde saraya gelerek ders gösterilecek cariyelere mahsus kısımda *tanbur*, *santur*, *çenk*, *kemençe* gibi telli sazları ve daha sonraki tarihlerde (Onsekizinci asırda) *keman*, *kanun* gibi sazları gösterirlerdi. Sarayda talimi zor veya uzun sürecek olan *ney*, *keman*, *çöğür* ile نعت naat ve şarkı ve beste gibi usul üzere olan meşk ve talimlerde sâzendelerin ve hanendelerin evlerinde öğretilirdi.

Bu enderun muallimleri aşağıda nümunelerinde görüleceği üzere maaşlarını almak için her ay bir dilekçe ile başmuhasebeye müracaat ederler, orada yapılan muameleden sonra aylıklarını alırlardı.

Sarayda saz çalan cariyelerin sazları dâr'üs-saâde ağası, silâhdar ağa ve diğer vazifetiler vasıtasıyla saray dışına çıkarılarak tamir edilir veya arzu edilen sazlar aynı yoldan harem-i hümayun için satın alınır¹⁶. Meselâ 2344 numaralı ve 1092 H. 1680 M. tarihli harc-ı hassa kâğıdında içeri yani harem-i şerif için sedefkârî bir kıt'a *kemençe* ve beş *daire* (tef) ve bir *miskal* (Musikal مصقال), üç adet çöğür yaptırıl-

¹⁶ *Topkapı Sarayı Arşivi 2352 sene 1120 Ramazan.*

dığı gibi mevcutlardan, tanbur, daire, çökür, çenk ve musikar (Miskal) tamir ettirilmiştir. Bundan başka daire yani teflerin muhafazası için harariyle beraber bir kutu da yaptırılmıştır.

Silâhdar ağa marifetiyle hanende ve sazendelerde olan dokuz daireler tamir ve müceddeden Londra çuhasından torbalar ve bir kanun mâa kemeçe ve iki adet neylere Londra çuhasından birer zarf yaptırılıp teslim olunmuştur.

* * *

Onaltıncı Asrın İkinci Yarısından sonraki Musiki Hareketleri:

Kanunî Sultan Süleyman seferleri sebebiyle sarayında musiki âlemlerine dair az da olsa bir kayda rastlamadım. Varsa bile yalnız harem-i hümayuna mahsus bir âlem olacaktır. 1538 - 1539 seneleri flori defterlerinde iç sazendelere 335 flori ve dış sazendelere yani enderunlulara iki yüz elli flori ihsan edilmiştir¹⁷. Bu kayıt gerek enderun ve gerek harem-i hümayunda saz heyeti bulunduğunu gösteriyor.

Müverrih Âlî Efendi *Mevayid'ün-nefayis* adlı eserinde Sultan Süleyman'ın o devrin hanendelerinden *Malkaralı* Mehmed Efendi-yi arasıra davet ederek okuttuğunu beyan etmektedir¹⁸.

Osmanlı pâdişahlarının sefere çıkma devri kapanarak sarayda oturup eğlence devri başladığı zaman İkinci Selim'in mensupları arasında Nihanî mahlesiyle şiiirleri olan Durak Çelebi ile kardeşi Kaya Bey, musikide üstad olduklarından saz âlemleri tertip ettikleri gibi Meşamî, Makalî, Ulvî vesaire gibi birtakım değerli şairleri İkinci Selim'in huzuruna kabul ettirmişlerdir. Durak Bey, musikide saz isimleriyle tariflerini havi *Saznâme* isminde bir eser de te'lif etmiştir.

İkinci Selim devri 1566 - 1574 sazı ve sözü yani musikîşinası bol bir devir olmakla beraber bu onaltıncı yüz yılın ikinci yarısında başlayan musiki hareketi kısır kalmış veyahut iyice bilinememiştir.

¹⁷ *Topkapı Sarayı Arşivi* Flori defteri No. 1992.

¹⁸ *Tarih Dergisi* sayı 2, s. 305.

Üçüncü Murad da (1574 - 1595) babası Sultan Selim gibi saraya kapanmıştır, o kadar ki, sonraları cuma namazına bile çıkmamış, ocaklı yani yeniçeriler kendisini sevmedikleri gibi o da ocaklıdan korkup, çekinir bir hal almış, kadına düşkünlüğü yüzünden yıpranmış, ölünceye kadar âlemlerini terk etmemiştir. Hattâ son deminde mütadı olan saz heyeti ile sahilde *Sinan Paşa Köşküne* inmiş çalınacak faslı kendisi tayin edüp sazendelerin çalmaları usulden olduğu halde çalınacak faslı tayin etmeyerek yerine oturmadan evvel

Bîmârım ey ecel bu gece bekle yanım al

şarkısının okunmasını emretmiş ve bu söz onun son sözü olup az sonra da kırk sekiz buçuk yaşında vefat etmiştir¹⁹.

Onaltıncı asır sonlarında başlayarak devam eden İran ve Avusturya muharebelerinin uzaması, Anadolu'da Celalî eşkiyasının çoğalması, Çift sahibi köylünün bu yüzden çiftini bozup aylak olması, bu olaylar sebebiyle devlet düzeninin bozulması ve devletin başı olan pâdişahın sarayında kapalı kalması, paranın ayarının bozulması, anı takip eden çocuk hükümdarların âciz devlet erkânı elinde kalması, asker ve esnafın durumdan şikâyetiyle başkaldırması ve buna benzer hallerden ötürü ortada musiki ve eğlence hayatı diye bir şey kalmamış ve bu tehlikeli durum Dördüncü Sultan Murad'ın saltanatının ortalarına kadar (1040 H. 1630 M.) devam etmiştir.

Sultan Dördüncü Murad (1623 - 1640) musikiyi severdi, bestekârdı. Eserleri hakkında Türk musikisi Ansiklopedisi'nde bilgi vardır²⁰. Seferlerde bulunmadığı zamanlarda saz ve sohbet âlemlerini mevsimine göre, sevgili musahibi olup vazifesine ilâveten kapudan-ı deryalık da verdiği *Tüccar Zade Mustafa Paşa'nın* sarayında veya boğazda *İstinye* koyuna bakan köşkte yapardı. *Mustafa Paşa Sarayı* Sultan Ahmed'deki meşhur *İbrahim Paşa Sarayı* idi; pâdişah bunu sevgili musahibine vermişti.

Dördüncü Murad devri ince ve kaba musikide olumlu bir devir olup daha sonraki tarihlerde de kuvvetini arttırarak devam etmiştir.

Dördüncü Murad zamanında *ney* ve *çenk* denilen sazlarda üstad musikişinaslardan Mevlevî Yusuf Dede bu pâdişah devrinde

¹⁹ *Peçevi tarihi.*

²⁰ *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (Yılmaz Öztuna c. 2, s. 39).

sarayda bulunup anın vefatından sonra saraydan ayrılmış ve Naci Dede'nin yerine Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi olarak 1080 H. 1669'M. de vefat etmiştir.

Sultan Murad *Bağdad* seferinden dönüşte hanende Mehmed Bey ile Şeştari Bestekâr Hacı Murad Ağa'yı bazı değerli arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a getirmiştir. Murad Ağa'nın *Hüseynî*, Nakş Aksak semaisi ile, Acem, Irak, Acem aşiran, Evc makamlarında yüze yakın besteleri görülüyor²¹. Tokatlı Derviş Ömer Gülşenî, Dördüncü Murad'ın çok sevdiği segâh makamında bir hayli kâr ve semai bestelemiştir²².

* * *

Daha aşağıda görüleceği üzere Sultan Dördüncü (Avcı) Mehmed'den itibaren Osmanlı Sarayının enderun erkek kısmından başka harem-i hümayun yani kadınlar kısmında dahi hariçte talim görüp satın alınan veya istidatları sebebiyle saray dışından emniyetli üstad musikişinasların hanelerinde yetiştirilerek tekrar saraya gönderilen bir hayli musiki mensubu cariyelerin yetişmiş olduğu görülüyor.

Sultan Dördüncü Mehmed'in musiki sevgisi biraz evvel söylediğimiz gibi sarayın enderun ve harem kısımlarının bu sanata mensup olanların yetiştirilmesinin hayli arttığını görüyoruz. Pâdişahın zevki icabı değerli hanende ve sazendelerle fasıllar yaptırmıştır.

İmam-ı sultanî Edirneli Kazasker İbrahim Efendi (vefatı 1102 H. - 1691 M.) musikide ilmî ve amelî üstad olup Dördüncü Mehmed'e on sekiz sene imamlık etmiştir²³.

Saray cariyelerinin yetişenlerinin içinde *Ney*, *Tanbur*, *Kemençe*, *Kanun*, *Santur*, *Çenk*, *Çökür*, *Musikar*, *Keman* ve *Daire* çalan kadınlar bulunduğu gibi yine cariyelere Nefir denilen nefesli musiki ile ders

²¹ *Etreb'ül-âsar* اطرب الآثار (Esat Efendi) Topkapı Sarayı Kütüphanesi No., 1723, 1724 Revan odası kitapları Hafız Post'un Musiki mecmuasında Murad Ağanın hüseyinî makamında Pendarî'nin (*Târ-ı zülfünde gönül beste-i zencirindir*) mısraıyla başlayan bir gazelinin bestelediği görülüyor (varak 45) Murad Ağa hakkında (*Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 2, s. 40*) a bakın.

²² *Niyaznâme* isminde bir kâr tasnif eden Koca Osman Efendi ile iki yüzden ziyade eseri olan Âmâ Kadri de Dördüncü Murad devri bestekârlarındandır.

²³ *Etreb'ül-âsar ve Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 1, s. 292*.

veren hocalar da vardı²⁴. Meselâ bu tarihlerde cariyelere ders veren hocalardan yevmiyesi kırk akçe olarak Enderunda Tanbur hocalığı yapan Rum asıllı Angeli'ye²⁵ vazifesi karşılığı hazineden (1098 H. 1678 M.) senesinde²⁶ 7080 akçe maaş verilmiştir.

Yine enderun'da baş hanende olan meşhur bestekâr Recep Çelebi'nin talim için hanesine verilen dört cariye ile Recep Çelebi'nin masraflarına mukabil yevmiyeleri ödenmiştir²⁷.

1090 H. 1679 M.'de Arap Neveser adındaki cariyeye *musikar* denilen düdüğü öğretmek için Enderunda musikar hocası İbrahim Çelebi ile Arap cariyeye verilen aylık maaşı, bordrosunda gösterilmiştir²⁸.

²⁴ *Başbakanlık Arşivi İbn'ül-Emin* tasnifi saray vesikalari No. 1265.

²⁵ İbn'ül-Emin saray No. 692 "Becihet-i vazife-i Angeli (Anjeliki - Angeliki) tanburî an muallimân-ı enderun-ı hümayun el'vaki' an gur-re-i Şevval - 1089 ilâ gaye-i Rebiülevvel sene 1090'in kadar meblağ an hızzane-i âmire ازان فرموده دادن سبب عن جانب محاسبه اول تذکره خزینه نوشته بر موجب عرضحال وبا فرمان شریف

Fî yevm 40 Eyyam 37
Akçe
7080

²⁶ Ankeliki 1101 H. 1690 M. de vefat eylemiş olup meşhur bestekâr Boğdan Beyi Kantemir oğlu Dimitriyos'un tanbur hocasıdır.

²⁷ İbn'ül-Emin saray numara 883. Becihet-i cevâri-i hassa ve vazife-i Recep Çelebi serhânende bera-yı talim-i cevâri hane-i mezbur beray-i şehri Recep sene 1093 این قدر مبلغ عن خزینه عامره دادن فرموده ازان سبب عن جانب محاسبه اول تذکره خزینه 1093 نوشته بر موجب عرضحال وبا فرمان شریف

Akçe
6600

Beray-i nafaka-i	cevarî neferen 4	Beray-i vazife-i Recep Çelebi		
Fî yevm 30	Eyyam 160	Eyyam	Fî yevm	Akçe
akçe	her nefere yevm	30	60	1800
4800	40			

Yalnız altı bin altı yüz akçedir.

²⁸ *İb'nül-Emin saray 1084* "Be cihet-i vazife-i İbrahim Muskari an muallimân-ı enderun-ı hümayun beray-ı şehri Zilhicce sene 1090 in kader meblağ an hazine-i âmire ازان سبب عن جانب محاسبه اول تذکره خزینه نوشته عن موجب عرضحال مزبورہ وبا فرمان شریف

Eyyam	Akçe
29	2320
Vazife-i İbrahim Çelebi Yevm 40	Berây-ı Arap neveser an cevâri-i hassa fî yevm 40 akçe 1160
Akçe	
1160	

Enderun-ı hümayun muallimlerinden *Tanburî* musevî'ye (adı yazılmamış) hizmeti mukabili kırk akçe Enderundan verilen aylık için hazine tezkeresi sene 1094 H. 1683 M.²⁹.

Enderun-ı hümayun muallimlerinden Osman Çelebi'nin kendi evinde üç nefer cariyeye meşk ettiği *çöğür* sazı mukabili yevmiyesi ve yiyeceği bedeli. Sene 1081 C. 1680 Haziran³⁰.

Hassa yani saray cariyeleri Keman Muallimi Ahmed Çelebi'nin 2030 akçe aylığını havi 1093 H. 1682 M. tarihli hazine itâ emri³¹.

Saray cariyelerine ders veren Başhanende Mustafa Çelebi'nin tayin ve maaşının itasını havi 1092 H. 1681 M. tarihli emir³².

Neyzen Mehmed Çelebi'nin kendi evinde ney meşk ettiği bir cariyenin yiyecek masrafiyle Mehmed Çelebi'nin maaşının itasını harcı 1090 H. 1679 M. tarihli hazine tezkiresi³³.

Enderun Keman Muallimi elli akçe yevmiyeli Hasan Çelebi'nin maaşının verilmesi hakkında 1090 H. 1679 M. tarihli hazine tezkiresi³⁴.

Nefaka Baha-i نفقه بهاء Buhurî Zade Hanende Mustafa Çelebi Muallim-i Enderun-ı Hümayun 1093 H. 1682 M. senesinde otuz ramazandaki vazifesi icabı altmış akçe yevmiyesinin otuz günlüğünün 1800 akçe olması hakkında hazine emri³⁵.

²⁹ *Ibn'ül-Emin saray vesikaları 1002* "Be cihet-i tanburî Yahudi an muallimân-ı Enderun-ı hümayun beray-ı şehri Zilkade 1094.

³⁰ *Ibn'ül-Emin tasnifi saray No. 710, 879, 1000*

بجهت نفقه ووظیفه جوارى در تعليم چو کور در خانه عثمان آغا چو کورجى برای شهر جمادى الاخر
۱۰۹۱ بهاء نان و گوشت نفر
۲۹ کون ۳
وظیفه جوارى ایام ۲۹
اقچه

۸۷۰

³¹ *Ibn'ül-Emin* ۱۰۹۳ شهر رجب ۱۰۹۳ بجهت نفقه بهاء کانی احمد چلبی معلم جوارى خاصه برای شهر رجب ۱۰۹۳ این قدر مبلغ عن خزینه عامره دادن فرموده ازان سبب عن جانب قلم تشریفات تذکره
İbn-ül Emin Tasnifi Saray 877. خزینه نوشته

³² *Becihet-i nafaka-i vazife-i cevareî-i hassa* Mustafa Çelebi serhânende beray-i talim-i cevareî beray-i şehri Receb 1092 H. 1681 *ibn'ül-Emin saray No. 1334*.

³³ Enderun muallimlerinden Neyzen Mehmed Çelebi'nin kendi evinde meşk ettiği bir cariyenin nafaka bahası (*İbn'ül-Emin saray 946*).

³⁴ Enderunda Keman Muallimi Hasan Çelebi'nin maaşı (*İbn'ül-Emin saray 680 ve 1001*).

³⁵ Nafaka baha-i Buhurî Zâde Hanende Mustafa Çelebi Muallim-i Enderun-ı Hümayun beray-ı şehri Ramazan'el-mübarek vacip sene 1093 in kader

Bunlardan başka arşiv belgeleri arasında bir hayli saray mensubu musikîşinasların bulunacağına şüphe yoktur.

* * *

Onyedinci yüzyılda genişleyen saray musiki hayatı onsekizinci yüzyılda da küçük aksama hariç hızını kaybetmeden yürümüştür. Bu hususta Enderun musiki üstadları pâdişahlardan gördükleri teşvik ve ihsanlarla istidatlarını göstermişlerdir.

Avcı Sultan Mehmed'in oğulları arasındaki her hususta en liyakatli ve büyüğü olan İkinci Sultan Mustafa 1695 - 1703 babasından ziyade musikiye düşküdü, saz âlemleri yaptırır gezdiği yerlerde mutlak bir saz heyeti bulundurur, hanendelere ihsanlarda bulunurdu. Küçük Müezzîn diye meşhur olan Mehmed Çelebi, İkinci Mustafa'nın sevgili hanendesi Enderunlu (sonra Birunlu) olup pâdişah huzurunda mükerreren musiki faslı yapmıştır. 1129 H. 1717 M. *Edirne*'de vefat eden Küçük Müezzîn Mehmed Çelebi'nin cönklerde çok besteleri vardır³⁶. Hanende Hacı Mustafa da İkinci Mustafa'nın takdir edüp ihsan verdiği hanendelerdendi³⁷.

1120 Zilhicce iptidasında (1709 Şubat) Yazıcı Efendi eliyle alınmış olan Kanunî Alemşah adındaki cariye'nin bahası olan bin ikiyüz kuruş muhallelat akçesinden verilmiştir³⁸.

1134 H. 1721 M. de seferli koğuşunda Hanende Kadı Zade Mustafa'ya hâre kaftan ve atlas entari, sarık, mukaddem, kuşak, sof, kerrake, kavuk ve çuha çakşır ihsan olunmuştur. Yine böylece Mevlevî Neyzen Derviş Hüseyin'e Haremnden gelen bir buçuk donluk (elbiselik) alacadan kaftan ve entari, zümrüdü çuhadan bir ferace, al çuhadan çakşır ve bir kemerbend şal kuşak ve atlas *zincef*

meblâğ an hazine-i âmire سبب از آن دادن فرموده ber mucib-i arzuhal-i hod ve ba ferman-ı şerif.

eyyam-ı
Selasîn

1800

Yalnız bin sekiz yüz akçedir.

³⁶ *Türk Musikisi Ansiklopedisi* c. 2, s. 21.

³⁷ 1112 H. 1702 M. senesi ceyb-i hümayun defteri No. 2351.

³⁸ Harç-ı hasa defteri No. 2352.

(elbise kenarına dikili kürk) bir külâh (sikke) ve bir yeşil çuha kaftan yaptırılmıştır³⁹.

Üçüncü Ahmed zamanında (1703 - 1730) vezir-i âzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa sadaretindeki saz ve söz âlemleri, lale devri, helva sohbetleri arasında geçen ahenkli hareketin başında gelen İbrahim Paşa şairliği orta derecede olmakla beraber musikide mükemmel bir bestekâr olduğundan sohbet meclisleri cazip idi⁴⁰.

Musikide de müsteid ve kabiliyetli olanları himaye eden İbrahim Paşa Onsekizinci asırdaki parlak durumu hazırlamış ve yapmıştır.

1137 H. 1724 M. de kiler odasına çırağ olan Tanburî Ahmed, Kanunî Mehmed, Düdükçü (Musikar) Ali'ye otuz üçer kuruş kırkar akçe ve hane-i seferliye (seferli odasına) çırağ olan Neyzen Mehmed'e otuz kuruş acemilik ihsan olunmuştur⁴¹.

1142 H. 1729 M. de hanende Mustafa Çavuş'a elbiselik ihsan olunmuştur. 1143 Şevval 1731 Nisan Kiler odasına çırağ olan Kanunî Mehmed Çavuş'a bir kat elbise ve aynı sene içinde iki beyaz sade ve bir Nemçe (Avusturya) dībası yelek verilmiştir⁴². Yine aynı Kanunî Mehmed Çavuş'a atlas kaftan, çuha çakşır, kutnî (pamuklu) entari, car şal kuşak, destarbend ile çuha kavuk ihsan edilmiştir⁴³.

1157 Rebiülevvel (1744 Nisan) da Sultan Birinci Mahmud binîş ile Sâ'd-âbâd'a gidişinde Tanburî Halsar ve boncukcu (Bozuk) Yahudilere silâhdar ağa eliyle üçer kuruş ihsan-ı mülükânenen altı kuruş verilmiştir⁴⁴.

1167 H. 1753 M. de gene Sultan Birinci Mahmud, saz heyetinden Kemanî Corci'ye tam takım bir kat elbise ihsan etmiştir; ihsan olunan takım elbise, düz keremsud kaftan, çubuklu

³⁹ Harc-ı hassa defteri No. 2365.

⁴⁰ Mükemmel bir bestekâr olan Damad İbrahim Paşa'nın zamanımıza şu eserleri kalmıştır : "Hümayun ağır hafif kâr ve mâhur ağır şenber beste" *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (c. 1, s. 92).

⁴¹ 1137 tarihli *ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri*. Enderunda bir odadan üst odaya terfi eden Enderunlu'ya gittiği yeni koğuştaki ihtiyaçları için verilen para.

⁴² 1143 Şevval *harc-ı hassa defteri*.

⁴³ 2375 numaralı *harc-ı hassa defteri*.

⁴⁴ 2388 numaralı *ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri*.

kutni entari, çuha çakşır, çuha biniş, kemerbend, şal kuşak, çuha biniş kürk, kalpak, çizme, mest papuç⁴⁵.

* * *

Gerek Osmanlı sarayının ve gerek saray dışı musiki hareketi Onyedinci asrın tamamıyla Onsekizinci yüzyılı küçük aksamalar müstesna tamamen doldurmuş, ve aynı hızla Ondokuzuncu asra atlamıştır. Bu hususta pâdişahların rağbetleri ve teşvikleri mühim âmil olmuştur. Bu pâdişahlar içinde musiki zevki duyan Dördüncü Murad, Dördüncü Mehmed, İkinci Mustafa, Birinci Mahmud, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud ile onsekizinci asır musikisini, edebiyatını, sanayiini körükleyen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yı başta zikrederim.

Onyedinci asırda gelen bestekârlar içinde bir hayli kıymetlilerini görmekteyiz ki, bu çokluk ve üstünlük Dördüncü Murad ve Dördüncü Mehmed gibi musiki aşklarının alâkaları neticesidir. Bu musiki üstadları arasında sarayla münasebeti olan, pâdişah huzurunda san'atını takdir ettiren daha yukarıda adı geçen Pâdişah İmamı Kadıasker İbrahim Efendi, Hafız Post lakabıyla maruf büyük üstad Tanburî Mehmed Efendi⁴⁶, Buhurî Zade Mustafa İtrî, Âma Kadri, Hoca Osman Efendi, Recep Çelebi, Küçük Müezzîn Mehmed Çelebi, Küçük İmam ve bunlardan başka Atrab'el-âsar ile Hafız Post Mecmuasında adları geçen ve pek çok eserleri olan bestekârları görmekteyiz.

⁴⁵ 2398 numaralı ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri.

⁴⁶ Onyedinci asır ortalarında yetişen ünlü bestekâr Tanburî Hafız Post lakabıyla maruf El'hac Mehmed Efendi İstanbul'ludur. Dördüncü Mehmed devrinde yetişmiş olup otuz saz faslında birçok beste ve semailerı vardır. Eserleri mükerreren pâdişah huzurunda okunmuştur. Şairliği ve tâlik yazıda mehareti vardı. 1101 H. 1690 M. de vefat eylemiştir. Vefat tarihini değerli talebesi İtrî Mustafa Efendi yazmıştır :

*Hafız elhur imamzade hak bu kim
Musiki ilminde mahirdi ol ustad-ı zaman
Harf-ı menkutiyle tarih oldı ânın fetvine
Didi İtrî hafıza me'vâ ola yarab cinan*

Son mısra'daki noktalı harflerin hesabıyla 1101 vefat tarihi çıktığı gibi lakabı olan ve vücudunun kıllı olmasından dolayı Hafız Post diye şöhret bulduğu için (Postunu çak eyledi şîr-i ecel) mısranın tarihi de 1101 senesini bildirir ki milâdî 1690 senesidir.

Onsekizinci asırda gelen bestekârların bazıları ise kısmen onyedinci asırdan aktarma olup diğerleri ise onsekizinci asır yetiştirmesidir. Bu kıymetli musiki bilginlerinin bir kısmı ise şunlardır:

Başta kendisinden daha aşağıda ayrıca bahsedeceğimiz Birinci Sultan Mahmud'dur. Daha sonra Ebû İshak Zade Şeyhülislâm Esat Efendi (vefatı 1166 H. 1753 M.) bestekâr büyük üstad Şeyhülislâm Damat Zade Feyz-ullah Efendi (vefatı 1175 H. 1711 M.) Eyübî Kadı Derviş Mustafa Efendi (vefatı 1174 H. 1760 M.), Bestekî ney ve keman üstadı Hattat İsmail Efendi (vefatı 1136 H. 1723 M.). Ser hanende Hasan Ağa (vefatı 1147 H. 1715 M.), Damad Nevşehirli İbrahim Paşa meclisi müdâvimlerinden bestekâr ve hanende Reşit Çelebi, Ney ve tanbur üstadı Odabaşı Zâde Eyübî Şeyh Mehmed Riza Efendi Bestekâr şair Nazîm Yahya (1139 H. 1727 M.), Musahip Ahmed Refi' Efendi (vefatı 1163 H. 1750 M.), Esirciler kethüdası Buhurî Zade Mustafa Itrî (vefatı 1123 H. 1711 M.)⁴⁷. Eyübî Ebubekir Ağa (vefatı 1173 H. 1759 M.), Küçük Müezzîn Mehmed Çelebi (vefatı 1129 H. 1717 M.), Birinci Mahmud'un çok takdir ettiği Kemanî Bestekâr Cafer Ağa, Nevşehirli İbrahim Paşa saz heyeti mensuplarından bestekâr Hafız Rifat Efendi, Şehla Mustafa Efendi, Kemanî Ahmed Vürudî Çelebi, Galata Mevlevî Şeyhi Nayî Osman Dede (vefatı 1143 H. 1730 M.) ve Yenikapu Mevlevihanesi Şeyhi Bestekâr Abdülbaki Nâsır Dede Efendi (vefatı 1237 H. 1821 M.).

Sultan Birinci Mahmud (1730 - 1754).

Talihsiz hükümdar olan babası Sultan İkinci Mustafa'nın (1695 - 1303) hal'inden sonra yedi yaşında kafes hayatına giren Şehzade Mahmud 1730 da hükümdar oluncaya kadar süren yirmi yedi senelik müddet içinde musiki, yazı, hakkâklık gibi güzel san'atlarla meşgul olmuş ve bu san'atlar içinde hemen bütün enerjisini musikiye hasretmiştir. İşte bu gayreti neticesi Sultan Mahmud, musikide yükselerek üstad bestekâr olarak tanınmıştır. Onyedinci, onsekizinci asırlarda pek rağbette olan tanbur çalmağı da öğrenmiştir.

⁴⁷ Itrî'nin hal tercümesi ve eserleri hakkında (Türk Musikisi Ansiklopedisi - Yılmaz Öztuna c. 1, s. 287 de bilgi vardır.

و صد مرحوم سلطان احمد بابر لهما تبار مخصوصه

ابو علی صندک بوزباردی لایه علوفه سیر سکر بیدار فایه لایه لایه
ولر لایه

و صد کوبنده پنج جوان لایه
سیدی پلنگ فرق سیر لایه
علوفه سیر ولر لایه

و صد عولم نین العارینک لایه لایه علوفه سیر لایه
لال کیده لایه و سیر نمان لایه لایه نمان بریغ
و بر نمان باغ و لایه صفت لایه ولر لایه

و صد مرحوم سلطان احمد قول چنان
بولما لایه لایه لایه لایه لایه
ولر لایه

و صد مرحوم سلطان احمد قول عولم
نصوحا لایه لایه لایه لایه
ولر لایه

و صد کوبنده سنان چله لایه لایه
لایه لایه لایه لایه
ولر لایه

و صد قول بوزجی لایه لایه لایه
رو لایه لایه لایه لایه
ولر لایه

ورد علم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

لا اله الا الله
الله اعلم
١٣٥٠

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

Enderun muallimlerinden Kemanî Hasan Çelebi'nin ita emri

۲

۱۰۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

۱۰۹۴
۱۲
۱۰۹۴

۱۰۹۴

Enderun muallimlerinden Tanburî Yahudinin
[ismi yok] aylığı emri

۲

۱۰۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

۱۰۹۴
۱۲
۱۰۹۴

۱۰۹۴

Enderun muallimlerinden Muskarî İbrahim Çelebi'nin
aylığının verilmesi emri

۹

۹

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and accidentals. Below the staff, there is a large, stylized signature in Ottoman Turkish script. To the right of the signature, there is a date written in Ottoman Turkish: "۱۰۹۱ سنه ۱۰۹۱".

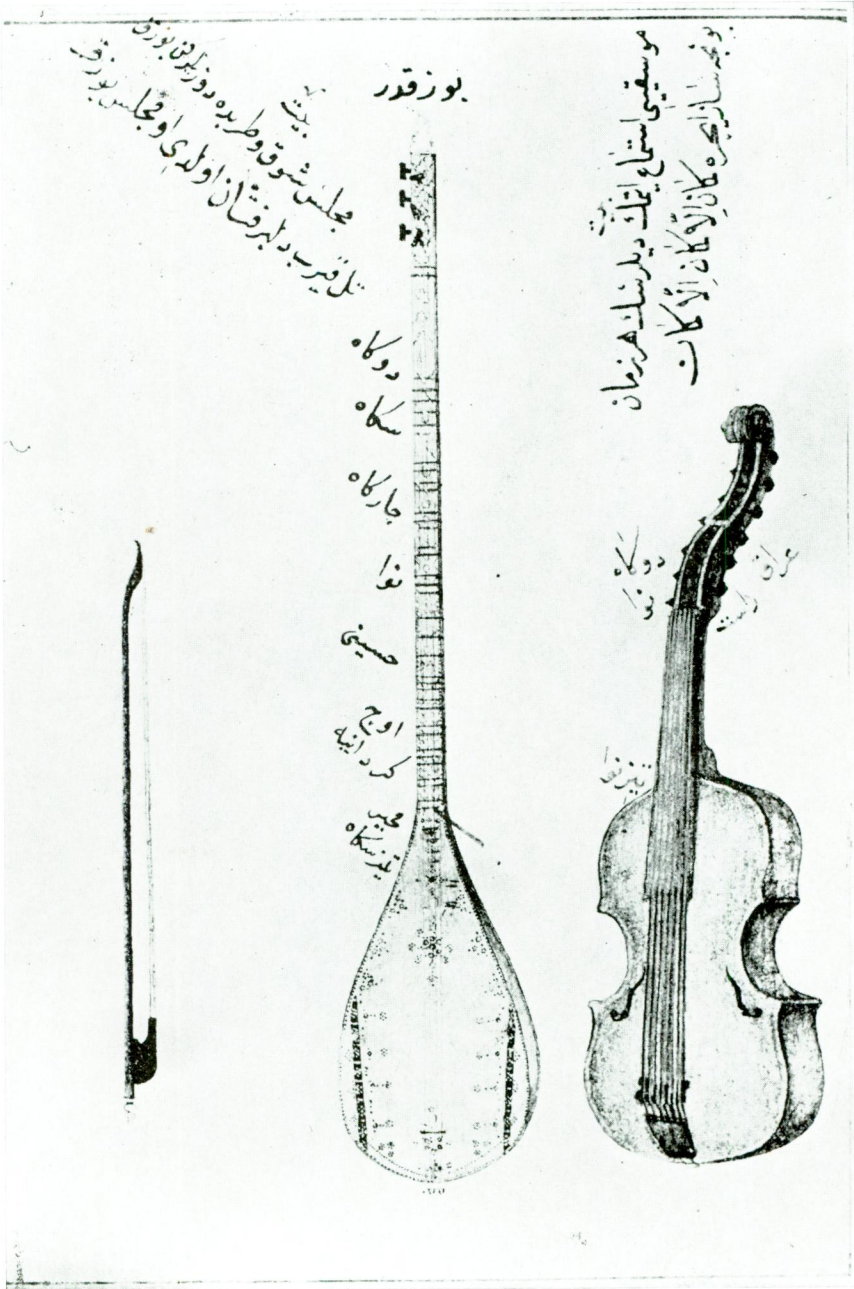
Musikar muallimi İbrahim Çelebi ve talebesi cariyelerinin maaşlarının verilmesi emri

۹

۹

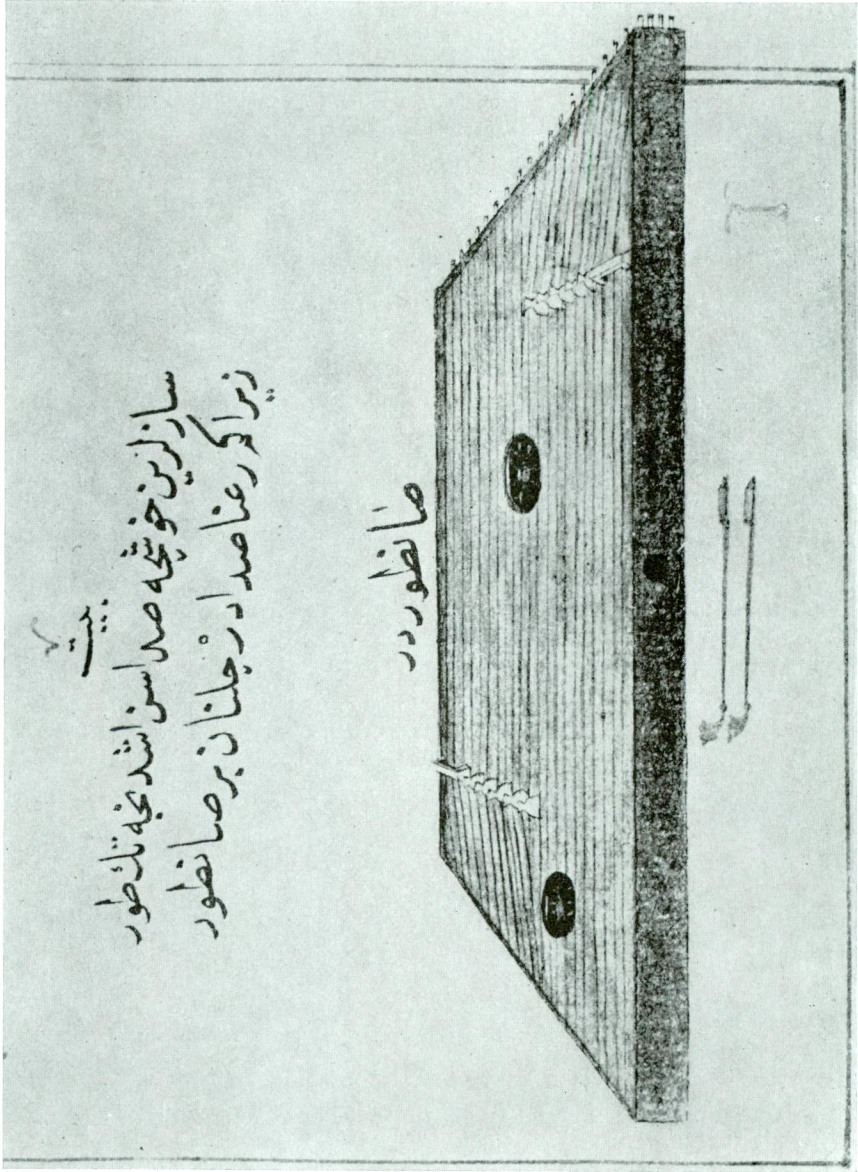
Handwritten musical notation on a staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and accidentals. Below the staff, there is a large, stylized signature in Ottoman Turkish script. To the right of the signature, there is a date written in Ottoman Turkish: "۱۰۹۱ سنه ۱۰۹۱".

Enderun muallimlerinden Tanburi Angeli'nin aylığının verilmesi emri

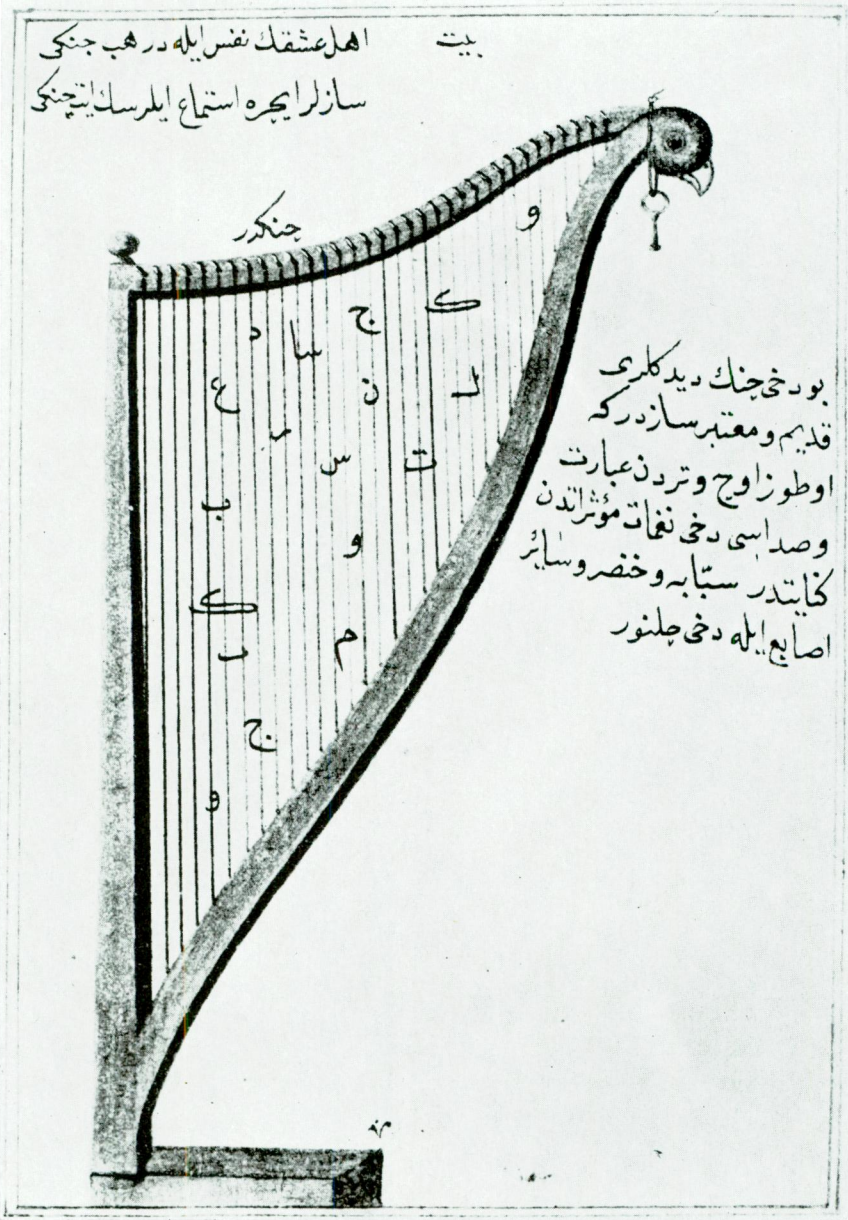


Bozuk

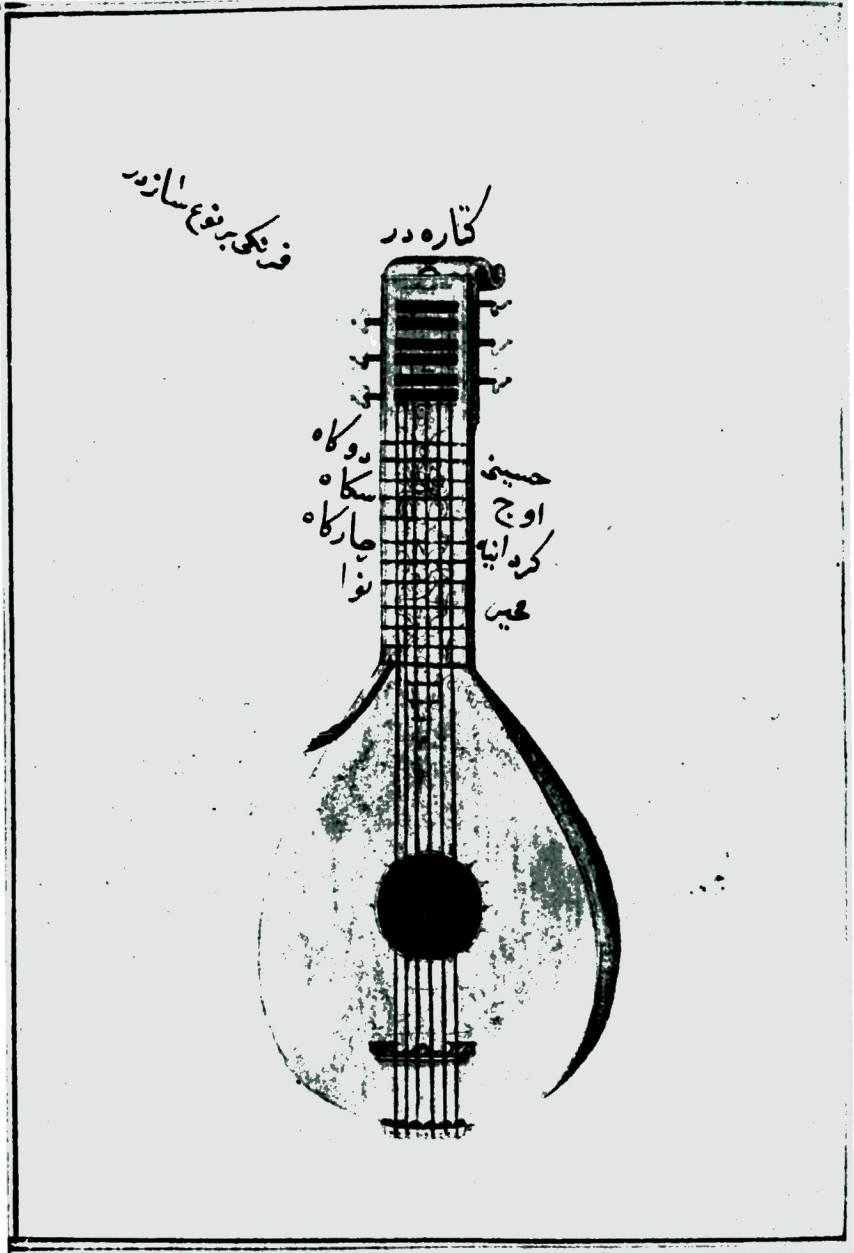
Keman



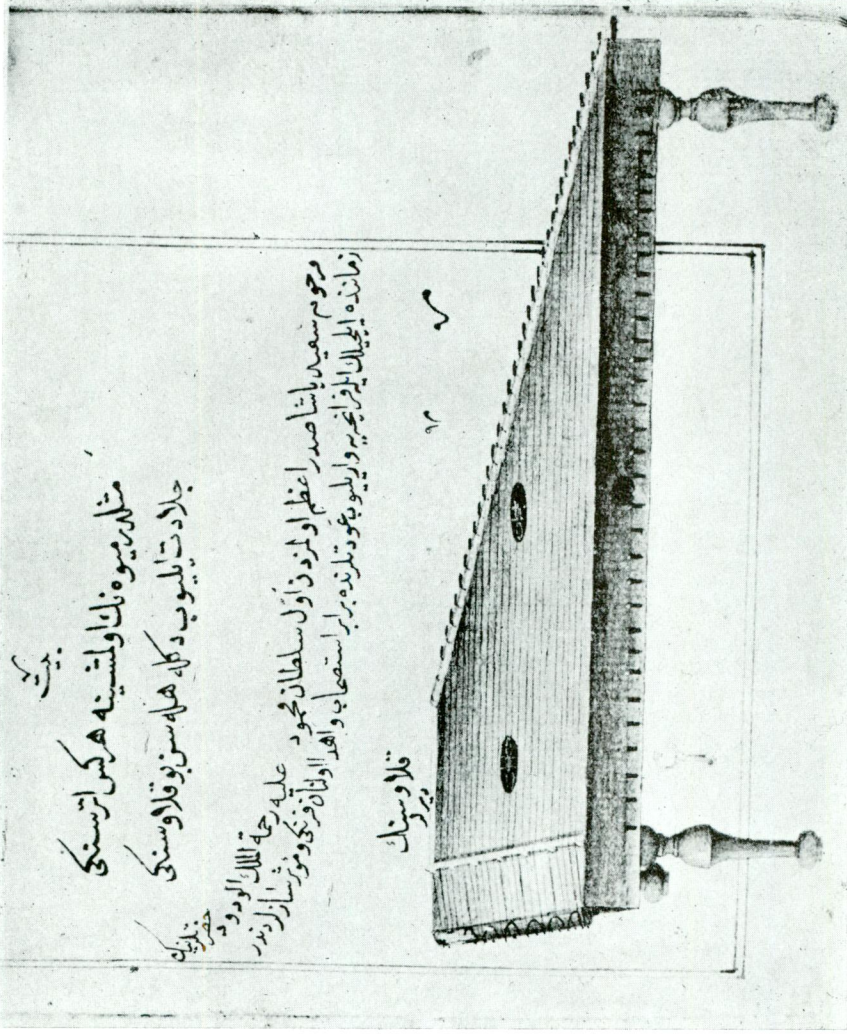
Bugün saz ve fasıllardan kalkmış olan santur iki tokmakla çalınır, biraz kanuna benzer



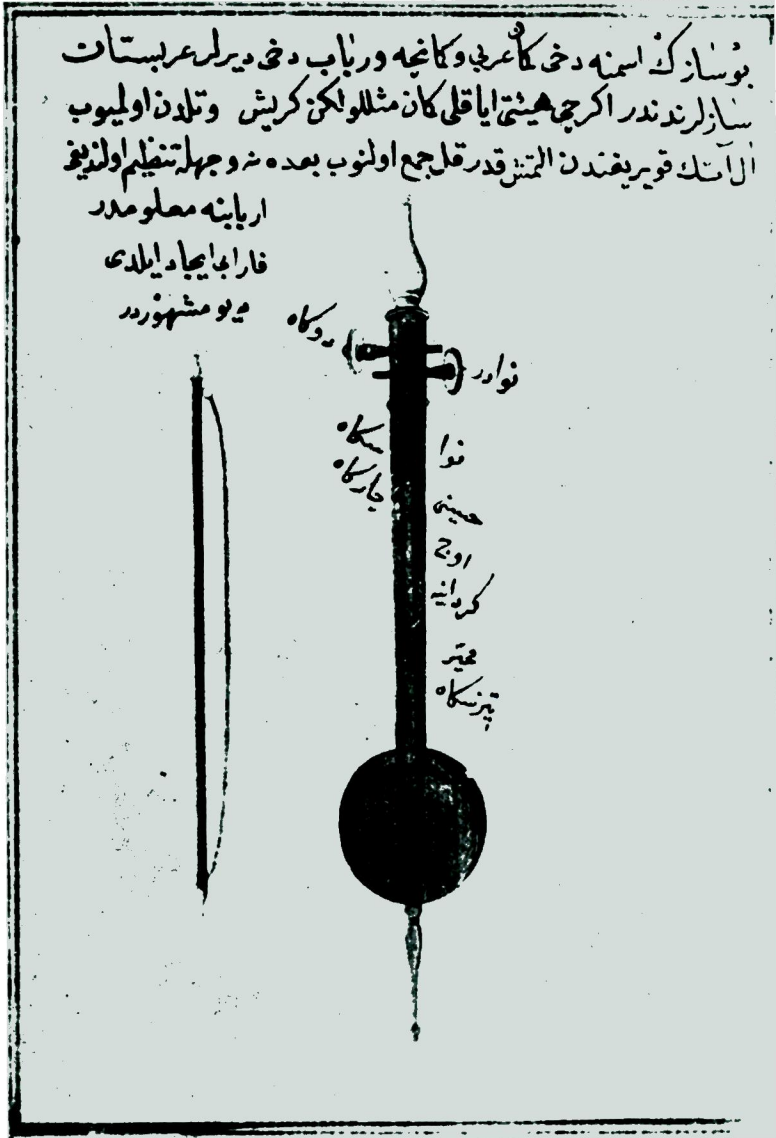
Çenk denilen eski Türk sazlarından parmakla çalınır



Frenk sazlarından kitare



Onsekizinci asırda bade sazlarından piyanonun habercisi klavsen



Kemence

Sarayda musikiye istidatlı cariyeler yetiştirmiştir. Bir bestekâr cariyesinin:

Tuğ-ı şâhî mi disem zülfüne şebboy mu disem

matla'lı bir besteyi ve diğer bir cariyesinin de:

Sahba-yi lâli neşve-i candır ol âfetin

semaisini bestelediğini ve semaînin taliminin zor olduğunu o devri bilen ve yaşayan Şamdanî Zade Süleyman Efendi yazmaktadır⁴⁸. Etrab' el-âsar müellifi Esat Efendi Şeyhul islâm olmadan evvel ve olduktan sonra muhtelif makamlardan bestelediği eserlerini huzura kabulde okumuş.

Sultan Mahmud okunan herhangi bir şarkı veya bestenin makamına çok dikkat eder, bestekârını taltif edermiş. Bazı makamlar arasındaki benzerlikleri, incelikleri fark eder hataları gösterirmiş. Sultan Birinci Mahmud saraydan yetişerek iki pâdişah musahipliğine kadar yükselen şair ve bestekâr Ahmed Refi' Efendi'yi bir ara sebebi malûm olmayan bir halinden dolayı *Edirne*'ye sürgün etmiştir. Epey müddet unutulurak *Edirne*'de kalan Ahmed Refi' Efendi, menfa hayatından pek usanarak memleket hasretiyle bir şarkı kaleme alarak suzişli olarak bestelemiştir. Makamını bilmediğimiz bu şarkısının güftesinin bir beyitinde:

*Meskenimden dür eden gurbette sergerdan eden
Kismetim mi taliim mi yoksa canâ sen misin?*

diyerek içini dökmüş. Heveslilere meşk edilmiş olan bu şarkı yayılarak *İstanbul*'a kadar gelüp meclislerde söylenir olmuş. Şarkı sarayda duyulmuş, Sultan Mahmud'un pek hoşuna gittiğinden bestekârını sormuş, *Edirne*'de menfi olan sâbık Musahip Refi' Efendi'nin bestesi olduğunu söylediklerinden *İstanbul*'a getirtüp tekrar Musahip yapmış ve Ahmed Refi' Efendi 1163 Recep 1750 Haziranda vefatına kadar Musahiplikte kalmıştır⁴⁹.

Birinci Mahmud zamanında sarayın Enderun erkek kısmıyla bilûmum kadın kısmında birçok musiki bilginleri ve talebeleri yetişmiş olup bu ahenkli durum anın vefatına kadar çeyrek asır devam etmiştir.

⁴⁸ Müri'üt - tevarih - Takvim'üt - Tevarih zeyli.

⁴⁹ *Fatin tezkiresi s. 158 Muallim Naci (Osmanlı Şairleri).*

Sultan Mahmud'un saz eseri olarak görülen eserleri şunlardır:

Uşşak peşrevi (devr-i kebir), Uşşak saz semaisi, (aksak semai), Muhalif Uşşak peşrevi (çenber), Muhalif Uşşak saz semaisi, Uşşak darbeyn peşrevi, Karcıgar peşrevi (devri kebir), Karcıgar saz semaisi (aksak semai), Şehnaz peşrevi (devr-i kebir-şehsuvar), Şehnaz saz semaisi (aksak semai), Hisar vech-i Şehnaz peşrevi (çenber), Hisar vech-i şehnaz saz semaisi (yörük semai), Muhayyer peşrevi (tâbdar), Muhayyer saz semaisi, Sultanî Irak peşrevi, Feth-i Bağdad peşrevi, Meclis' efruz peşrevi.

Müdekkiklerin eserlerinden alup naklettiğim yukarıki eserler Sultan Mahmud'un saz eserleri olup henüz söz eserleri görülmemiştir⁵⁰.

Sultan Birinci Mahmud'un ölümü ve yerine kardeşi Üçüncü Osman'ın (1754 - 1757) hükümdar olması üzerine o tantanalı hareketli musiki hayatı birden sona erdi. Sultan Osman sarayda ne kadar yetişmiş müzisiyen varsa hepsini saraydan çıkararak dağıtmıştır.

Sultan Osman'ın üç sene kadar; kısa süren saltanatı zamanında saray harem dairesi sessiz geçmiş anın yerine geçen Üçüncü Ahmed'in oğlu Üçüncü Mustafa zamanında (1157 - 1774) nisbeten bir hareket başlamış olmakla beraber, cariyelerden musiki ile alâkalı isim duyulmamıştır. Fakat enderun kısmında Tanburî Ali Çavuş, Kemanî Osman Bey, Kiler odalı Tanburî Osman Ağa isimlerindeki san'atkârların elbiselik ve para ile taltif edildiklerini görüyoruz⁵¹.

Üçüncü Mustafa'nın kardeşi Birinci Abdülhamid (1187 H. 1773 M.) zamanında Enderunlu Kemanî Çavuş Ahmed Ağa, Tanburî Musahip Ali Ağa, Hanende Mustafa Ağa, Vardakosta Ahmed Ağa, Zurnazen Feyzullah Ağa mükerreren ihsan aldıkları gibi Tanburî Eyüp Ağa da aynı suretle ihsana nâil olmuştur⁵². 1193 ca; da (1779 Mayıs) Kemanî Çavuş Ahmed Ağa eliyle satın alınan Frenkî sine keman Harem-i hümayuna teslim olunmuştur⁵³. Bu son kayıttan harem-i hümayunda cariyelerden veya gözdelelerden keman çalan olduğu anlaşılıyor.

⁵⁰ *Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 2, s. 2* ve Sayın Ethem Öngör'ün notları ve nazarî ve amelî Türk musikisi c. 4, s. 93, 94.

⁵¹ 1061 numaralı harc-ı hassa defteri s. 12, 36, 47 sene 1174.

⁵² Ceyb-i Hümayun ve harc-ı hassa defteri sene 1198 ilâ 1200.

⁵³ 1193 senesi ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri.

Şimdi buradan aşağısı Üçüncü Selim zamanı musiki hayatı kısmı olacaktır. Fakat ondan evvel yazılması icap eden musiki aletleriyle sarayda kullanılan sazlarla ait kısmı yazmak icap eder. Anım için vesikalarda buraya kadar bulduğumuz saray musikisini keserek eski, yeni mevcut sazların isimlerini ve mümkün olduğu kadar tariflerini bildirerek daha sonra Üçüncü Selim devrine geçeceğiz.

MUHTELİF DEFTERLERDE VE KİTAPLARDA ADLARINI GÖRDÜĞÜMÜZ MUSİKİ ÂLETLERİ

Osmanlı Devleti zamanında onbeş, onaltı ve onyedinci asırlarda *Ney*, *Ud*, *Kanun*, *Tanbur*, *Santur*, *Kemençe*, *Çögür*, *Kopuz*, *Daire* (tef), *Zurna*, *Nakkare*, *Zil* ve Üç telli sazlardan *Bulgarî* veya *Bağlama* ve *Nefir*, *Davul* ve *Kös* ile yine aynı asırda kullanılan sazlardan *Rebab*⁵⁴ *Mizmar*⁵⁵ *İklik*⁵⁶ *Piyşe*⁵⁷ *Nüzhe*⁵⁸ *Mûsîkar*⁵⁹ adlı sazları görüyoruz.

Tarih-i Eb'ülfeth isimli eserinde Dursun Bey Onbeşinci asırda *Ud*, *Şeştar*, *Tanbur*, *Rebab*, *Berbat*, *Kanun*, *Ney*, *Çenk* adlarındaki sazları sayıp *Şehnaz*, *Uşşak*, *Neva*, *Muhayyer* makamlarının meşhur olduğunu beyan ediyor. Bu sazlardan başka yukarıda isimlerini kaydettiğimiz sazlardan maada Onyedinci asra kadar *Çartar* (dört telli ve perdeli), *Ravza* (beş telli ve perdeli), *Şeştar* (altı telli), *Şeşhane* (uda benzeyen

⁵⁴ *Rebab*: Karnı toparlak, sapı uzun ve ince yaylı bir sazdır. Kemençe gibi dize dayanarak çalınır. Rebab hakkında Türk Musikisi Ansiklopedisine bakınız. c. 2, s. 171.

⁵⁵ *Mizmar*: Bir nevi ney olup bir parçası ağaçtan olmak üzere iki parçadan mürekkeptir.

⁵⁶ *İklik*: Kemençe gibi üç kırıli küçük bir sazdır. Eskiden Konya ve Akşehir taraflarında kullanılmış, Arabistan ve Türkistan'da çok çalınmış. Dördüncü Sultan Murad yaptıracağı alaylarda kullanılmak üzere *İstanbul'a* da bu san'at erbabından getirmiştir.

⁵⁷ *Piyşe*: Bir nevi ney olup bir karış iki parmak yani çığırtma boyundadır. Kamıştan yapılmıştır. Boyu nisfiye dediğimiz musiki aletine benzer.

⁵⁸ *Nüzhe*: Musiki allâmesi Safiyyüddin bin Abdül'mümin'in tertibi olup yüz sekiz kırıli (Öztuna seksen bir tel) ve bir murabbaa yakın müstatil şeklinde bir sazdır. Derinliği dört parmak olup yüzü tahta ile örtülmüştür. Kanun gibi mandallı sazlardandır.

⁵⁹ *Musîkar*: Mûteaddid kamışların yanyana dizilmesinden yapılmış nefesli bir sazdır. Saray musikicileri arasında musikare düdükcü denilirdi buna mîskal da denilir. Musîkar hakkında *Türk Musikisi Ansiklopedisi* c. 2, s. 242 bakın.

uzun kollu perdesiz telli saz), *Çeşte* (Çögür gibi telli küçük karınlı yuvarlak kolu kısa, telli, sık perdeli beş kirişli saz), Mugni (Kanun şeklinde yirmi dört kirişli saz), *Sunder* (Çögür'e benzeyen gövdeli on telli saz), *Berbat* (Kopuza benzeyen saz), *Bonkar* (bir telli sazlardan olup Evliya Çelebi tarifini yapmamıştır), *Şarkı* (Çartara benzeyen telli Türkmen sazı), *Yeltem* (Tanbura cüssesinde boyu daha kısa Akşemseddin oğlu Şemsi Çelebi icadıdır). Bonkar da onun icadıdır.

Gördüğümüz sazlardan saraydaki fasıl heyetine dahil olan sazlar, devrine göre bazı değişiklikleriyle beraber şunlardır :

Ud, Kopuz⁶⁰, Kemeñçe, Kanun, Musikar veya Miskal, Ney, Çenk⁶¹, Tanbur, Santur, Çögür⁶² Bozuk⁶³ Sine keman⁶⁴ Daire (tef)⁶⁵.

Bu saydıklarımın başka saraydaki fasıllarda çalınan başka sazlara dair defterlerde bir kayıt göremedim. Yalnız Sultan Birinci Mahmud zamanında elçilikle Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Zade Mehmed Said Efendi (Paşa) pâdişahın musiki ile alâkasını bildiği için *Paris*'de frenk sazlarından ayaklı olup santura benzeyen Klavsenk (Clavcin) denilen telli bir sazı İstanbul'a getirip takdim etmiştir. Bu yeni sazın sarayda çalındığına dair bir kayıt görmedim; belki çalınmıştır. Yalnız klavsen'in resmini Birinci Mahmud zamanı bestekârlarından Hızır Ağa'nın musiki nazariyatına dair

⁶⁰ *Kopuz* Türklerin eski musiki sazlarından; ud'a benzer; Osmanlı ordusunda kopuzcular bulunduğu gibi Osmanlı Sarayına bile girmişti. Kopuzcu cariyeler vardı. Ser'had sazlarından.

⁶¹ *Çenk* ; kanuna benzeyen sapı eğri otuz üç kursak telli eski bir sazdır. Onbeşinci Asırda düğünlerde muganniye cariyelerle Çenk çalan cariyelerin bulunduğunu biliyoruz. (*Tarih-i Ebu l'Fetih s. 81*) Osmanlı sarayında da Çenk çalan cariyeler vardı. Onsekizinci asrın ikinci yarısında da mevcuttu.

⁶² *Çögür*, tahta gövdesi büyük beş kirişli yirmi altı perdeli sazlardandır, vesikalarda görüldüğü üzere Osmanlı sarayında çögür çalan cariyeler ve çögür öğreten muallimler vardı.

⁶³ *Bozuk*, perdesiz sazlardandır, kopuzun muaddel şeklidir. Halk sazlarından olup sekiz tellidir.

⁶⁴ Saray musikisine *keman* Onyedinci asrın ikinci yarısında girmiş olup, bu göğşe dayalı olarak çalınan sine kemandır. Türk Ansiklopedisinin kaydına göre (c. 1, s. 336, ve c. 2, s. 243) boyuna dayalı olan bugünkü keman 1826 dan sonra girmiştir.

⁶⁵ *Tef* veya daire hakkında Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 1, s. 154 tafsilât vardır.

kaleme aldığı (تفهيم المقامات في توليد النغمات) adlı eserinde gördüm⁶⁶. Orada bu sazın adının nasıl okunacağını şu beyitle göstermiştir:

*Meyvenin olmuşuna herkes atar senki
Celadet eyleyüp dinle sen bu klavsengi*

Kuvvetli tahmine göre Sultan Mahmud için ismarlanan bir tanbur:

Yine Birinci Mahmud zamanında 1164 Recep 1751 Mayıs'da harem-i hümayundan gelen nümune tanbura göre abanozdan bir tanbur yaptırılıp teknesinin etrafı ve boğazı altun çenberli ve perdeleri altun tel ile bağlanup harem-i hümayundan ve mevcuttan olmak üzere ve kabza tepesi ve burguları ve altun eşığı ve mızrabı elli sekiz elmas ile tezyin olunup harem-i hümayuna teslim olundu ve tekrar sade siyah boyalı bir adet tanbur yapıldı⁶⁷.

* * *

Sarayda saz çalan cariyelerin ve harem dairesinde saz çalanların sazları Dar'üs-saade ağası, Silahdar Ağa ve diğer vazifeliler vasıtasıyla saray dışına çıkarılarak tamir edilir veya arzu edilen sazlar aynı yoldan harem-i hümayun için satın alınırdı⁶⁸. Meselâ, 2344 numaralı ve 1092 H. 1680 M. tarihli harç-ı kasa kâğıdından, içeri yani harem-i hümayun için sedefkârî bir kıt'a Kemeçe ve beş daire (tef) ve bir *miskal*, üç adet *çöğür* yaptırıldığı gibi içerideki mevcutlardan *Daire*, *Tanbur*, *Çöğür*, *Çenk*, *Miskal* tamir ettirilmiştir Bundan başka teflerin konması için harariyle beraber bir kutu da yaptırılmıştır

⁶⁶ Topkapı Sarayı Kütüphanesi (Hazine kitapları No. 1793 Hızır Ağa'nın musiki makamlarına ve musiki âletlerinin envana dair risalesi. Bugünkü kuyruklu piyanoya müşabih Onyedinci asır sonlarına kadar bestekârların en gözde âletleri olan *Klavsenin* zuhuru, Onaltıncı asra ait olup bu âleti teşkil eden kırk beş sestene her birisi için iki tel mevcuttu. *Klavsensin*'in sesleri kuvvetli çıkarabilmek için Onsekizinci Asrın başlarında *Klavsensin*'in kalem tüyleri yerine tokmak yani çekiçlerle mücehhez âletler kabul edilerek çekiçli klavsensin (piyano forte) tertip edilip ses çıkarması tanzim edildi. Bu tâdilden sonra zaman geçtikçe klavsensin'in yerine piyano kaim oldu. (*Ahmed Muhtar Bey'in musiki tarihinden hulâsa c. 1, s. 121, 122, 203, 206*).

Yirmi sekiz Çelebi Zâde'nin takdim ettiği *Klavsensin*'in resminde görüldüğü üzere tokmak mızrablarla çalındığına göre *Klavsensin*'in muaddel şekli olduğu anlaşıyor.

⁶⁷ Topkapı Sarayı arşivi (Ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri No. 2395).

⁶⁸ Topkapı Sarayı Arşivi (harc-ı hassa defteri) sene 1120 No. 2352.

Onyedinci asrın sonlarına doğru tanbur yapmakta meşhur olan Tanburacı Mehmed'e yaptırılan bir adet tanbur ile ayrıca yaptırılan dört adet tanbur için de mukavva muhafazalar îmal ettirilmiştir.

Dar'üs-saâde ağası marifetiyle harem-i şerif tarafından iki adet tüfenk ve bir santur tamir ve iki adet destegül'e sap yaptırılıp 1121 Recep 1709 Eylülde teslim olunmuştur⁶⁹.

* * *

Alaturka sazlardan bir kısmı heveslilerin yetişmemesinden ve yahut diğer bazı sazların (keman gibi) daha ziyade revaçta olmasından dolayı sazlar arasından çıkarılmıştır. Bu arada Osmanlı fasıl musikisi arasında Onsekizinci asırdan itibaren evvelleri pek revaçta olan kopuz görülmez olmuştur. Daha sonraları çenk denilen sazı Onsekizinci asırda yavaş yavaş ehemmiyetten düşmeğe başlamış ise de tamamen terkedilmemiş ve ancak Ondokuzuncu asırda batı musikisinin girmesiyle tarihe karışmıştır. Bunun gibi musikar denilen kamış düdük de yerini klarnete terketmiştir.

Üçüncü Selim Zamanında Musiki:

Sultan Üçüncü Mustafa'nın oğlu olan Sultan Üçüncü Selim 1175 H. 1711 M. de doğduğuna göre 1203 H. 1789 M. de amcası Birinci Abdülhamid'in vefatiyle yerine hükümdar olduğu zaman yirmi sekiz yaşında bulunuyordu. Babasının ölümünden sonra pâ-dişah oluncaya kadar on beş sene süren kafes hayatında başlıca meşgalesi musiki olmuştur.

Sultan Selim'in musikide hocaları Kırmırlı Hafız Ahmed Kâmil Efendi ile Ortaköylü Tanburî Hoca İshak Efendidir. Yüksek istidadı ve kavrayışı nedeniyle bestekârlıkda, tanburda hattâ ney'de büyük üstad olmuştur⁷⁰. Mevcut musiki makamlarının haricinde اختراع ihtirâ ettiği *Sâz-i dilâra* makamında peşrev,

⁶⁹ Topkapı Sarayı Arşivi (harc-ı hassa defteri) Recep 1121, No. 2352.

⁷⁰ Sultan Selim merhum Mevlevî tarikati muhiplerinden olduğundan ney üflemekte şayan-ı hayret maharet göstermiştir. Saltanatından hal'inden sonra inzi-vagâhında bulunduğu sırada Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini tekrar iclas için Saraya gelişinde kızlar ağası'nın kapıyı açtırmaması ve Sultan Mustafa adamlarının Sultan Selim'in uzletgâhına hücum etmeleri üzerine zavallı Sultan Selim kendisini ney'i ile müdafaa ederek hainler elinde şehit olmuştur.

beste, yörük ve saz semaileri bestelemiştir. Ayin-i şerif-i Mevlevî Üçüncü Sultan Selim'in musikideki dehasının şaheseridir⁷¹. *Sûz-i dilâra*'dan başka *Şevku tarab* ve *Şevkefza*, *Arazbar Puselik* makamları da Sultan Selim'indir⁷². Merhum Pâdişahın daha bir hayli besteleri olup bu hususta bilgi almak için (Türk Musikisi Ansiklopedisi) ile beşyüz yıllık Türk Musikisi Antolojisi) ne bakınız⁷³.

Sultan Üçüncü Selim devri başda kendileri olmak üzere musikinin her kolda ahenkli ve neşeli bir devir olduğundan birçok değerli musikîşinaslar meydan almış ve bu hususta Enderun-ı Hümayunda pek kıymetli sazende ve hanendeler yetişmiştir ki, Vardakosta Ahmed Ağa (vefatı 1209 H. 1395 M.), Tanburî Eyüb Ağa ve Kemanî Hızır Ağa Selim devrinin ilk musiki kafilesidir.

SİLÂHDAR VE HARC-I HASSA DEFTERLERİNDE GÖRÜLEN MAAŞLI MUSİKİŞINASLAR.

Gördüğüm defterlerde isimleri ve maaşları yazılı olan musiki üstadları sırası tamam değildir. Bazı defterler belki zayi' olmuş ve belki de ben görememişimdir. Her ne ise ben bulduğumu yazıyorum. Tetkik edenlerin işlerine yarayacağını ümit ederim.

1205 H. 1790 M.'de musahip tanburî Mustafa Ağa

1208 c 1794 Ocak Musahip Santurî Hüseyin Ağa - Musahip *Tanburî Mustafa Ağa - Zenne Mustafa Ağa*, aynı sene Şaban (Mart) da silâhdar ağa eliyle Tanburî Mustafa Ağaya beşyüz ve Zenne Mustafa Ağa'ya üçyüz kuruş ihsan-ı şâhâne. Yine o sene Zilkade (Haziran) ayında Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesi Şeyhi meşhur

⁷¹ *Sûz-i dilâra* makamı, *Rast*, *Buselik* ve *Hüseynî* gibi yekdiğerine mübayin olan üç makamın birleşmesinden hasıl olmuştur. Sultan Selim bu makamda Mevlevî âyinini besteledikten sonra bunu evvelâ musahiplerinden bestekâr Vardakosta Ahmed Ağa'ya geçmiş yani meşk etmiştir. Ahmed Ağa öğrendiği âyini Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesi Âyîn-hân dedelerine talim ederek pâdişah tarafından tamir edildikten sonra 1206 H, 1798 M. de Mevlevihanenin resm-i küşadında âyin günü okunmuştur. (*Yeni Mecmua sayı 17, s. 309 - Rauf Tekta - Selim-i Salis Musikîşinas Makalesi*).

⁷² *Arazbar Buselik* Üçüncü Selim'in ihtira' ettiği mürekkep makamlardan biridir.

⁷³ *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (Yılmaz Öztuna, c. 2, s. 221 ilâ 223 ve *Beşyüz Yıllık Türk Musikisi Antolojisi*, Sadun Kemali Aksüt) s. 182-184.

şair Galip Dede Efendi'ye takdim ettiği kaside karşılığı *sırkâtib* eliyle yüz kuruş ihsan ⁷⁴.

1209 Zilkade (1795 Mayıs) da kırk kuruş aylıklı Tanburî İsak ⁷⁵ ve elli kuruş aylıklı musahip santurî Hüseyin Ağa ⁷⁶.

1201 H. 1796 M. de Tanburî İsak ⁴⁰ ve o sene Şaban ayından (1795 Ocak) itibaren kırk kuruş aylıkla Romanyalı Kemanî Miron.

1212 H. 1795 M. de maaşlı olarak Tanburî İsak kırk, Kemanî Miron altmış, Tanburî Eyüb Ağa elli, aynı sene Recep (Aralık)'-dan itibaren Santurî Musahip Hüseyin Ağa'ya elli ve Kemanî İbrahim Ağa elli kuruş maaşlı ⁷⁷.

1212 Rebi-ül-evvel 16 da (1797 Ağustos) Ceyb-i hümayundan Tanburî Osman Ağa'ya yüz kuruş ihsan ⁷⁸. 4 Rebiulâhırda (Eylül sonu) Ceyb-i Hümayundan Tanburî Emin Ağa'ya kırk kuruş ihsan.

	1213 H. 1798 M. de	Kemanî İbrahim Ağa	Kemanî Miron
		50	80
Tanburî İsak		Tanburî Eyüb Ağa	Musahip Tanburî Hüseyin Ağa
40		50	50
		Tanburî Osman Ağa	
		50	
	1215 H. 1800 M.:	Kemanî İbrahim Ağa	Tanburî Osman Ağa
		50	50
Musahip Santurî Hüseyin Ağa		Tanburî Eyüb Ağa	Tanburî İsak
50		50	40
		Kemanî Miron	
		80	

⁷⁴ Silahdar Ağa harc-ı hassa defteri No. 1272 varak 19 b, "Mevlevî Şeyhi Galip Dede kaside arzyledikte sırkâtib Efendi kulları yediyle ihsan-ı mülükâne buyurulan yüz kuruş".

⁷⁵ Tanburî İsak Efendi'ye 1209 Şevval 1595 Şubat ayından itibaren kırk kuruş verilmiştir.

⁷⁶ 2272/20 numaralı harc-ı hassa defterinin 1209 ilâ 1216 senelerine kadar olan masarifat kısmının birçok yerlerinde harem-i hümayun saz takımları masarifi olarak başçavuşa muhtelif tarihlerde verilen paralar gösteriliyor.

⁷⁷ 1212 Şevval aylığında (1798 Mart) İsak ile Miron'un isimlerinin hizasında (Miron zimmiye verilmişken tenzil şüd) ve (Tanburî Yahudiye tenzil şüd) işaretleriyle o aya mahsus aylıkları verilmemiş ve anı müteakip aylarda evvelki gibi aylıkları devam etmiştir. (2272/20 Silâhdar Ağa harc-ı hassa defteri).

⁷⁸ İsak Efendi bu defa tanbur yerine keman ile gösterilmiştir.

1216 H. 1801 M. :	Kemanî İbrahim Ağa	Tanburî Osman Ağa
	50	50
Musahip Santurî Hüseyin Ağa	Tanburî İsak	Kemanî Miron
100	40	80
1217 H. 1804 M. :	Kemanî İbrahim Ağa	Tanburî Osman Ağa
	50	50
Santurî Hüseyin Ağa	Kemanî İsak ⁷⁹	Kemanî Miron
100	40	80
1218 H. 1803 M. :	Kemanî İbrahim Ağa	Tanburî Osman Ağa
	50	50
Santurî Hüseyin Ağa	Kemanî Miron	Kemanî İsak
100	80	40
1219 H. 1804 M. :	Tanburî Osman Ağa	Santurî Hüseyin Ağa
	50	100
Kemanî Miron	Kemanî İsak	
80	40	
1220 Muharrem 1805 Nisan'da :	Tanburî Osman Ağa	Santurî Hüseyin Ağa
	50	100
Kemanî Miron	Kemanî İsak ⁸⁰	
80	80	

1220 Rebiulevvel (1805 Mayıs) : Hanende Derviş İsmail'e⁸¹ 150 kuruş ihsan.

⁷⁹ İsak Efendi'nin maaşı kırktan seksene çıkarılmıştır. Silâhdar Ağa masarifat defteri 2272/15.

⁸⁰ Türk musikisinin Ondokuzuncu asırdaki büyük ustası Hammamî Zâde İsmail Dede Efendi.

⁸¹ Tanburî ve Bestekâr İshak Efendi, *İstanbul'da Ortaköy'de doğmuştur.* Asıl adı *Fresko Romano* ise de Türk musiki âleminde ve Osmanlı sarayında *Tanburî İsak* ve *Hoca İsak* diye meşhurdur. Sinağoklarda payton yani muganni idi. Tanburda büyük ün kazanmıştır. Sultan Üçüncü Selim'in tanbur hocasıdır. Daha sonra keman da çalmış ve bir müddet Romanyalı Miron'la beraber sarayda saz fasıllarında beraber bulunmuştur. Asıl şöhreti ve üsdadiyeti tanburdadır. Aynı zamanda büyük bir bestekâr olan İsak Hoca'nın birçok eserleri vardır. En meşhurları *İsfahan*, *Bayatî* peşrevleridir. Saz semailerini daha güzel ve daha san'atlıdır. Bestekârın kudreti büyüktür. İsak Efendi 1230 H, 1814 M. de vefat etmiştir. Üstadıyeti ve eserleri hakkında (*Türk Musikisi Ansiklopedisi*'ne bakın c. 1, s. 300) İsak Efendi'nin yetişirdiği talebelerinden birisi Enderunlu Tanburî Zeki Mehmed Ağa'dır. Hacca gitmeğe niyet eden Zeki Mehmed Ağa, hareketinden evvel veda' için kethüdazade Arif Efendi'ye gelerek hoca efendi Hacca gidiyorum orada saza tövbe edeceğim deyince Arif Efendi, yok olmaz çal, arafatta bile çal demiş.

1220 H. 1806 da Musahip Giriftzen Derviş İsmail Ağa'ya yüzelli kuruş ihsan.

1221 H. 1806 M. de

Musahip Santurî Hüseyin Ağa	Musahip Tanburî Osman Ağa
100	50
Kemanî Miron	Kemanî İsak
80	80

Mevlevî Hanende Derviş İsmail Ca (Hazirandan itibaren) elli kuruş.

1221 Rebiulevvel 1806 Mayıs'da Sultan Selim tarafından Tanburî ve Kemanî İsak Efendi'ye yüz kuruş ihsan olunmuştur. 1221 Muharrem 1806 Martta Musahip Giriftzen İbrahim Efendi'ye bin kuruş ihsan.

1222 senesi (1800) Ceyb-i Hümayun ve harç-ı kasa defterinin hazinedarbaşı hıfzındaki kısımda :

Musahip Santurî Hüseyin Ağa	Musahip Tanburî Osman Ağa
100	50
Mevlevî dervişi hanende İsmail (Dede Efendi)	Kemanî İsak ⁸²
50	80
	Kemanî Birun
	80

1222 Ca 1807 Temmuzdan itibaren Dördüncü Mustafa'nın hükümdar olması sebebiyle Üçüncü Selim zamanı musiki meclisleri terkedilmiştir.

Sultan İkinci Mahmud'un cülûsundan ve ilk dağdağalı günlerden sonra sarayda musiki hayatı uyanmış musikişinas, bestekâr ve sazende olan Sultan Mahmud'la beraber yeni bir devir başlamıştır ki, bu devrin başında bizzat Sultan Mahmud bulunmuştur.

Birinci Abdülhamid'in küçük oğlu olan İkinci Mahmud, büyük biraderi Dördüncü Mustafa'nın hal'i üzerine pâdişah olmuştur. (1223 H. 1808 M.), Sultan Mahmud, kendisini çok seven amcasının oğlu Üçüncü Sultan Selim'in hükümdarlığı zamanında (1789 - 1807) Sultan Selim'den ders alarak tanbur ve ney öğrenmiştir. Kendisi aynı zamanda hanende olduğundan bir hayli eser bestelemiştir. Bestelediği eserler arasında *Asakir-i Mansurei Muhammediyye* marşı (Acem aşırın) vardır. Bestelerinin bazılarının güf-

⁸² *Türk Musikisi Ansiklopedisi c. 2, s. 2.*

teleri bizzat kendisininidir. Muhtelif makamlardan yirmi altı bestesinin isimlerini *Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nin ikinci cildinde⁸³ ve bir kısım eserleri de *Beş yüz Yıllık Türk Musikisi Antolojisi*'nde⁸⁴ yayınlanmıştır.

Sultan İkinci Mahmud zamanında enderunlu musiki üstadlarından hayatta olanlar veyahut çırağ edilenlerden başka 1223 H. 1808 M. de⁸⁵;

Musahip Santurî Hüseyin Ağa
100

Musahip Tanburî Osman Ağa
50
Mevlevî Hanende Derviş İsmail Ağa⁸⁶
50

görüüyor. Aynı sene Şaban (Eylül) ayından itibaren Derviş İsmail'in defterde adı yoktur. Romanyalı kemanî Miron'un adı bundan sonra defterlerde görülmemekle beraber, 1258 C 1842 Temmuzda pâdişahın (Abdülmecid'in) emriyle üçyüz kuruş aylık verilmiştir.

1224 H. 1809 M. de :

Musahip Santurî Hüseyin Ağa
100

Musahip Tanburî Osman Ağa⁸⁷
50

Musahip Derviş İsmail Ağa⁸⁸
100

1225 H. 1810 M. de :

Musahip Santurî Hüseyin Ağa
100

Musahip Derviş İsmail Ağa
100

1226 Ca 1811 Haziran seferlide hafız olan Kemanî Arif Ağa'ya bir takım elbiselik ihsan⁸⁹. Yine aynı sene Ca da 1811 Temmuzda Kemanî İsmail Ağa'ya Ankara şalı sandal ihsan olunmuştur⁹⁰. 1228 Muharrem 1813 den itibaren hazinedarbaşı hıfzındaki defterde Hanende İsamil Ağa'nın maaşı yüz elli kuruş olmuştur.

⁸³ *Beşyüz yıllık Türk Musikisi Antolojisi s. 186.*

⁸⁴ *2454 numaralı hazinedar başı hıfzında olan defter.*

⁸⁵ Hammamî Zade Büyük İsmail Dede merhum.

⁸⁶ 2272/10 numaralı silâhdar ağa harc-ı hassa defteri ve hazinedar başı hıfzındaki 2455 No. ceyb ve harc-ı hassa defteri.

⁸⁷ Bu, musahip Derviş İsmail Ağa ile Mevlevî Hânende İsmail Ağa'yı karıştırmamalı.

⁸⁸ Ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri No. 2457.

⁸⁹ Ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri No. 2457.

⁹⁰ *4359 No.lu defter Topkapı Arşivi.*

1230 H. 1815 M. ve 1231 H. 1819 da 2272/12 Silâhdar Ağa hıfzındaki defterde:

Musahip Derviş İsmail Ağa

100

1231 H. 1818 M. de Enderun-ı Hümayun çavuşları arasındaki musikişinaslar:

Hazineden Kanunî Ali Ağa	Seferliden Kanunî Arif Ağa	Seferliden Zurnazen Hafız Ahmed Ağa
Seferliden Tanburî Ahmed Ağa	Seferliden Zurnazen Mehmed Ali Ağa	Seferliden Tanburî İzzet Ağa
Seferliden Kanunî Ethem Ağa	Hazineden Kanunî Mustafa Ağa ⁹¹	

* * *

*Birinci Abdülhamid - Üçüncü Selim - İkinci Mahmud zamanlarındaki sazende ve hanendelerden olan sakallı musahipler*⁹²:

Tanburî Salih Ağa - Hânende Enis Ağa - Hânende Hacı Hasan Ağa - Kanunî Hızır Ağa - Kemanî Osman Bey - Kemanî Sadık Ağa - Hânende Sadullah Ağa - Kemanî Yusuf Ağa.

Seferli koğuşunda :

Zurnazen Emin Ağa - Nakkazen Mehmed Ağa - Zurnazen İsmail Ağa - Rakkas Lütfullah Ağa - Zurnazen Mehmed Ağa - Zurnazen Seyyid İbrahim Ağa - Bozokcu İbrahim Ağa.

Pâdişah çavuşlarından olan musikişinaslar:

Neyzen Emin Ağa, Hânende Ahmed Ağa, Zenne Ali ağa Nekkarezen Mehmed Ağa, Kemanî Osman Ağa, Hânende Hafız Hüseyin Ağa, Zurnazen İsmail Ağa, Hânende Nevres Ağa, Hânende Nesip Osman Ağa, Zurnazen Feyzullah Ağa, Rakkas İbrahim Ağa, Tanburî Tahir Ağa.

*Üçüncü Selim zamanı sakallı musahipler*⁹³

Hazineli Hanende Ali Ağa - Hazineli Tanburî Salih Ağa - Kilârî Hânende Enis Ağa - Kemanî Hızır Ağa - Hazineli Hânende Elhac

⁹¹ 2231 No.lu defter Topkapı sarayı arşivi.

⁹² 2231 No.lu defter Topkapı sarayı arşivi.

⁹³ 704 No.lu defter Topkapı sarayı arşivi.

Hasan Ağa - Kilârî kemanî Osman Bey - Kilârî Kemanî Sadık Ağa - Hânende Sadullah Ağa - Hazineî Hânende Seyyid Ahmed Ağa - Kilârî Kemanî Yusuf Ağa.

*Çavuşan-ı Enderun-u Hümayun*⁹⁴

Neyzen Said Ağa - Kemanî İsmail Ağa - Hânende Halil Ağa - Hânende Seyyid Ahmed Ağa - Rakkas Mustafa Ağa - Neyzen Emin Ağa - Hânende Ahmed Ağa - Zenne Ali Ağa - Nakkarezen Mehmed Ağa - Zurnazen İsmail Ağa - Rakkas İbrahim Ağa Seferli.

*Çavuşan-ı Enderun-u Hümayun 1209 b ve 1795 Ocak*⁹⁵

Mehmed Ağa Seferli Nekkarezen - Hafız Mustafa Ağa Hazineî Miskalî - Kemanî Ali Ağa Hazineî - Seyyid Ahmed Ağa Seferli Miskalî - İbrahim Ağa - Giriftzen Kilârî - Said Ağa hânende kilârî.

* * *

Onyedinci yüzyıl ortalarından itibaren genişleye genişleye devam eden musiki hayatı yalnız sarayda cariyelere inhisar etmeyerek saray dışındaki sultan saraylarında da geniş yer bulmuştur.

Onsekizinci yüzyıl başlarında Dördüncü Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın kerimesi olan Hanım Sultan'ın konağında Neyzen cariyenin 27 Şevval 1120 (1708 Ocak) da acemiliği alındıkta çeyizi olan altmış kuruş, muhallelat akçesinden verilmiştir. Yine Kaya Sultan Zade Hanım Sultan'ın aldığı kıza cariyenin bahası olan bin yüz kuruş muhallelat akçesinden verilmiştir.

Sultan saraylarında musiki hayatının artup eksilmesi pâdişahın zevk ve teşvikine bağlı idi. Dördüncü Sultan Mehmed'in orta zamanlarından itibaren gitgide artan musiki hareketi Birinci Sultan Mahmud'un başta bulunmasıyla hızla devam etmiş ise de, anın ölümü bu ahengi söndürecek derecede düşürmüş, fakat çeyrek asır süren durgunluktan sonra Üçüncü Selim'in cülûsiyle yeni bir devre açılmıştır.

Sultan Selim'in amcası Birinci Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan, pâdişahın veliahtlığından beri mütemedi ve rivayete göre süt kardeşi olan Kaptan-ı derya *Küçük Hüseyin Paşa* ile evlendirilmişti. Esmâ Sultan'ın Divanyolu, Eyüb ve Boğazda saray ve yalıları vardı.

⁹⁴ 703 No.lı defter Topkapı Sarayı Arşivi.

⁹⁵ 7352 No.lı harc-ı hassa defteri 1120 senesi Şevval ve Zilhicce (1709 M.).

Esmâ Sultan'ın sarayında cariyelere çalgı ve oyun öğretmek üzere Civan isminde aylıklı bir çengî vardı. Bu çengî civan vasıtasıyla *Tanbur*, *Daire (tef)*, *Zil*, *Çönk*, *Bozok* ve cariyelere oyun talim eden bir frenk vasıtasıyla alınan kemence ustasının aylığı yüz kuruş olup cariyelere *Ney* meşk eden Mevlevî Derviş İsmail Şeyda'ya (vefatı Abdülmecid zamanı)⁹⁶ kırk kuruş aylık veriliyordu.

Bunlardan başka cariyelere *lavta* ve *kemence* talim eden maaşlı Tavşan (Rum) ustalar da vardı. Bestekâr ve Hanende Ankaralı Sadullah Efendi sultanın cariyelerine şarkı besteleri talim ederdi.

Kantemiroğlu Dimitri :

Osmanlı musikisini seven ve benimseyen, besteleriyle o güzel san'atın en yüksek derecesine çıkmış olan Boğdan Prensi Dimitri Kantemiroğlu, soyca *Nogay* tatarları boyundandır. 1673 senesinde Boğdan'da başşehirinde doğmuş; babası Boğdan Voyvodası Kostantin Kantemir'dir.

Eski devirlerde memleketeyn (iki memleket) denilen Eflak (Ulahya) ve Boğdan (Moldavya) Osmanlı devleti hâkimiyeti altında ayrı ayrı iki prenslik olduğundan Kantemiroğlu Dimitri babasının voyvodalığı yani prensliği (1685 - 1693) zamanında Osmanlı hükümdarı Dördüncü Sultan Mehmed'in hal'inden bir sene evvel 1098 H. 1683 M. de on dört yaşında iken Dimitri usulen rehin suretiyle *İstanbul*'a getirilüp tahsil için enderun'a verilmiştir.

Kantemiroğlu dört sene enderun'da tahsiline devam etmiş ve kendisinin yerine büyük biraderi Antiyoh *İstanbul*'a gönderildiğinden Kantemiroğlu babasının yanına dönmüştür. Boğdan Beyi Kostantin Kantemir 1693 de ölünce Dimitri Kantemir ikinci defa *İstanbul*'a gelerek 1122 H. 1710 M. de Boğdan Voyvodalığına tayin edilinceye kadar on yedi sene *İstanbul*'da oturmuştur.

Sultan Üçüncü Ahmed zamanında Rusya ile yapılacak savaş arifesinde kendisinden hizmet ve sadakat ümit edilerek bir miktar parasını alan Kırım Hanı Devletgiray'ın da tavsiyesiyle Boğdan Voyvodalığına tayin olundu (2 Şevval 1122 ve 24 Kasım 1710).

Senelerce içinde bulunduğu Osmanlı Devletinin durumunu bilen Kantemiroğlu Rus Çarı Petro'nun, kuvvetli hasmı İsveç

⁹⁶ İsmail Şeyda'nın vefatı Türk Musikisi Ansiklopedisi'nde istifhamlı olarak 1860 senesidir. (c. I, s. 301).

kralını mağlûp ettikten sonra Osmanlı hududuna yakın yere kadar indiğini görüp ideali olan müstakil bir devlet kurmak arzusunu fiile çıkarmak için Çar Petro'nun faaliyetinden istifade etmek istedi ve derhal harekete geçmek için fırsat arıyordu.

Bu sebeple Kantemiroğlu voyvoda olur olmaz ilk işi metbuuna karşı ihaneti irtikâb ederek itimad ettiği bir adamını Rus Çarına gönderüp hem kendi şahsını ve hem de Boğdan'ı Çara teslim teklifinde bulundu ve Boğdan Prensiğinin tamamen kendisine ve kendisinden sonra evlatlarına verilmesini istedi. Dimitri Kantemir'in teklifi, Petro tarafından kabul olunarak aralarında gizlice bir muahede aktedildi⁹⁷ ve bu akit mûcibince Kantemiroğlu bir kısım taraftarlarıyla beraber isyan etti (1711 Temmuz).

Osmanlı tarihinde görüldüğü üzere mağlûp olan Çar Petro, *Prut* muahedesini kabule mecbur oldu. Osmanlı murahhasları devletine ihanet eden Kantemiroğlu'nu istedilerse de kaçtığı söyleyerek kurtulmuştur.

İdeali olan memleketinin serbestisinden mahrum kalan Kantemiroğlu Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da oldu. Çar Petro'nun kendisine verdiği çiftlikte ve memuriyetlerde hayatının sonunu bekledi. Elli yaşında hâip ve hâsir vefat etti 21 Ağustos 1723.

Kantemiroğlu Dimitri Türk musikisinde büyük üstad olup kendisinin tertip ettiği notaları vardır. Onyedinci ve Onsekizinci asırlarda başta gelen sazlardan tanburda mahirdi. Tanburu Enderrun-ı Hümayun muallimlerinden Rum asıllı Anjeliki'den öğrenmiştir ki, bu zata Osmanlı saray belgelerinde Ankili denilmektedir⁹⁸. Tanburdan başka keman da meşk etmiş olup kemani da yine En-

⁹⁷ *Yaroslav Muahedesi* ve hududunu genişletmek suretiyle Rus Çarı ile aktedilen muahedenin esasları şöyledir : Dimitri Kandemir, Dinyester nehri hududuna kadar olan Prut nehri ile Dinyester nehri arasındaki *Bucak* ve *Basarabya*'yı yani doğrudan doğruya Osmanlıların idaresinde bulunan eski Boğdan memleketlerini elde edecek ve Çar'ın yüksek hâkimiyetini tanıyacak ise de vergi vermeyecekti. Kantemiroğlu muahede tarihinden başlayarak Boğdan Prensiğinin kendi ailesine hasredilerek muahede tarihinden itibaren irsî olmasını da kabul ettirmiştir. Ruslar harpde mağlûp olurlarsa, Rus Çarı Kantemiroğlu'na bir malikâne ile maaş tahsis edecek, Kantemiroğlu da *Moskova*'da oturacaktı.

⁹⁸ *Başvekâlet Arşivi* (İbn'el Emin) Saray vesikaları No. 692.

derun-ı Hümayun muallimlerinden cariyeler Keman Muallimi Ahmed Efendi'den öğrenmiştir⁹⁹.

Kantemiroğlu'nun eserleri sanat ve hal tercümesi hakkında başlıca me'haz Yılmaz Öztuna'nın *Türk musikisi Ansiklopedisi* isimli eseri (c 1, s. 322 ilâ 324) ile Unesco Türkiye Millî Komisyonu tarafından 1935 de basılan (Dimitri Kantemir) adlı broşüre bakınız.

İSTİTRÂD: استطراد

Saray musikisine ait defterlerde gördüğüm kadar bilgiyi toplarken mevzua aykırı olmakla beraber ondan uzak tutmadığım ve isimlerini vesikalarda gördüğüm bazı san'at erbabını da terk edemiyerek isimlerini kaydettim, belki o san'atkârlar hakkında bilgi toplamak isteyenlerin işlerine yarar dedim.

Topkapı Sarayı arşivinde ve kütüphanesindeki defterlerde, ruz-nâmelerde pâdişahların eğlenmeleri için musiki fasıllarından başka pâdişah huzurunda taklitli hikâye nakleden san'atkârlar ile hayali denilen karagöz oynatan san'atkâr ve karagöz oyununun canlı taklidi olan orta oyunu tertip eden bazı san'at erbabının adları da geçmektedir.

Defterleri gözden geçirirken benim gördüğüm san'atkârları aşağıya yazıyorum.

Meddahlar:

Onsekizinci asırda meşhur meddahlardan Eyyublu meddah ve şehnâme-hân Şermi Seyyid Mehmed Çelebi (vefatı 1167 H. 1753 M.) ve Üsküdarlı Zülüflü İbrahim Çelebi.

İbrahim Çelebi'nin yetiştirmesi yani çırağı Meddah Sandalcı Halil Ağa.

Sandalcı Halil Ağa'nın çırağı Pâdişah nedimi Meddah Şekerci Salih Efendi.

Ocak halinde gelen bu usta ve çıraklar Sultan Üçüncü Ahmed 1703 - 1730 ve Sultan Birinci Mahmud 1730 - 1754 zamanlarında yetişmişlerdir. Bunların içinde en son meddah Şekerci

⁹⁹ *Başvekâlet Arşivi* (İbn'el Emin) Saray vesikaları No. 877.

Salih Efendi Kule kapısında yazıcı mahallesinde oturmuş 1164 H. 1751 M. de felc olarak vefat edüp mevlevihane karşısına defnedilmiştir¹⁰⁰.

Sultan Üçüncü Osman 1754 - 1757 zamanında:
Musahip Meddah Hasan Ağa¹⁰¹ ve Meddah Madih Efendi¹⁰²
Üçüncü Mustafa 1753 - 1774 ve Birinci Abdülhamid
1774 - 1789 zamanlarındaki san'atkârlardan:

Hayalbâz Sait, Hayalbâz Şerbetçi Emin, Hayalbâz Bekçi Mehmed¹⁰³

¹⁰⁰ *Topkapı Sarayı Hazine Kıtâpları s. 292.*

¹⁰¹ Üçüncü Osman sarayda sünnet odasında iken hikâye nakleden Meddah Musahip Hasan Ağa'ya altmış kuruş ihsan. Sene 1170 Rebiülâhır (1753 M.) harc-ı hassa defteri 3401.

¹⁰² Aynı hükümdar tarafından *Sofa odası*'nda Meddah Madih kullarına beş metre mavi çuha ihsan olunmuştur. Sene 1170 (harc-ı hassa defteri 2401) Bu Meddah Madih Efendi hattat, şair, hoş sohbet bir zat olup, zamanın devlet erkânı tarafından sevilir ve meclislerine davet edilir imiş; Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa'nın nedimlerinden imiş. 1188 senesi Saferinde vefat ederek *Karaca Ahmed*'de Taşcılar civarında medfundur. (*Hüseyn Ayvansarayî, Topkapı Sarayı Kütüphanesi No. 1565 varak 74*).

¹⁰³ *Ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri (1202 senesi defteri. Hayalî Bekçi Mehmed 1191 H. 1777 M.'de ölmüştür.*

Bu, bekçi Mehmed ile şerbetçi Emin Üçüncü Sultan Mustafa ve Sultan Birinci Abdülhamid zamanlarında en meşhur hayalcilerden olup, bunlardan Bekçi Mehmed daha san'atkârdı ve devletin teşrifat defterinde ismi zikredilerek Sultan ve Sadr-ı âzam düğünlerinde karagöz oynatmak için çağrılırdı. Bekçi Mehmed sanatında mahir olmakla beraber oyun oynatırken san'at kudretiyle mütenasip değildi. Oyun icabı söylenecek sözü ve muhitini ölçüp konuşmasını bilmezdi. Nitekim Birinci Abdülhamid zamanında Sadr-ı âzam Derviş Mehmed Paşa'nın oğlunun sünnet düğününde oyun esnasında kırdığı pot kafasızlığını gösterir.

Sadr-ı âzam Derviş Paşa, oğlunun sünnet düğünü için davet ettiği Bekçi Mehmed ile Şerbetçi Emin'in hayal perdelerinden Bekçi Mehmed'in perdesini erkek davetliler için Selâmlık dairesinde ve Şerbetçi Emin'in perdesini de Harem kısmında kurdurmuş. Bekçi Mehmed oyun icabı bir Derviş bir ejderhaya yutturmuş. Düğün sahibi Derviş Paşa olduğu için Hayalci'nin bu düşüncesiz hareketi soğuk bir düş yapmış. Devriş Paşa'nın canı sıkılarak Bekçi Mehmed'in selâmlık dairesindeki perdesini yıktırıp hareme nakledüp Harem Dairesindeki Şerbetçi Emin'in perdesini selâmlıkta kurdurup oyuna devam olunmuştur.

Yine böyle bir dikkatsizliği Üçüncü Selim zamanında meşhur hayalî (ismini hatırlayamadım) oyun esnasında yapmış, efendi uşağına Selim diye hitap edüp perdenin gerisinde oyunu seyretmekte olan Sultan Selim'in buna karşı buyurun,

Üçüncü Selim 1789 - 1807 zamanında :

Meddah Sadık Efendi¹⁰⁴

İkinci Mahmud 1808 - 1839 zamanında :

Meddah Emin Efendi¹⁰⁵ Hayalî Said Bey, Hayalî İbrahim Efendi¹⁰⁶.

*İkinci Mahmud zamanında 1241 H. 1825 M. de sarayda pek revaçta olan Orta Oyunu Heyeti*¹⁰⁷

Kolbaşı : Kavuklu : Çavuş Aziz Bey

Peşekâr : Pişekâr : Kör Mustafa Bey

Zenne: Kadın kılığında erkek: İbrahim, Malak Halim, Türk Emin, Çilingir zade Ahmed.

Mukallid: Kanbur Esat, Kanbur Haşmet, Yahudi taklidi yapan Seferliden Koca Yekta

Mukallid: Hayalî Ahmed (Galata sarayında hazineye çırağ edilmiştir).

Başçavuş: Zurnazen Ahmed Ağa.

* * *

Osmanlılar zamanında sarayda musiki hayatı hakkındaki makalemi hazırlarken bana değerli arkadaşım Mustafa Yeşil, Arşivist Rukiye Hanım da yardımcı olmuşlardır. Kendilerine içten müteşekkirim.

emredin makamında *lebbeyk* demesi üzerine yaptığı hatayı anlayan hayalci efendi derhal perdeye Hacivadla Karagöz'ü getirüp kırdığı potu itiraf ile perdeyi kapatmış ve bir daha perde kurmamıştır.

¹⁰⁴ *Üçüncü Selim ruznâmesi (defter 10749, varak 45, s. 88).*

¹⁰⁵ *Ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri sene 1229 ca ve 1226 Zilhicce.*

¹⁰⁶ *1228 tarihli ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri.*

¹⁰⁷ *Letaif-i Enderun s. 351 ilâ 353.*